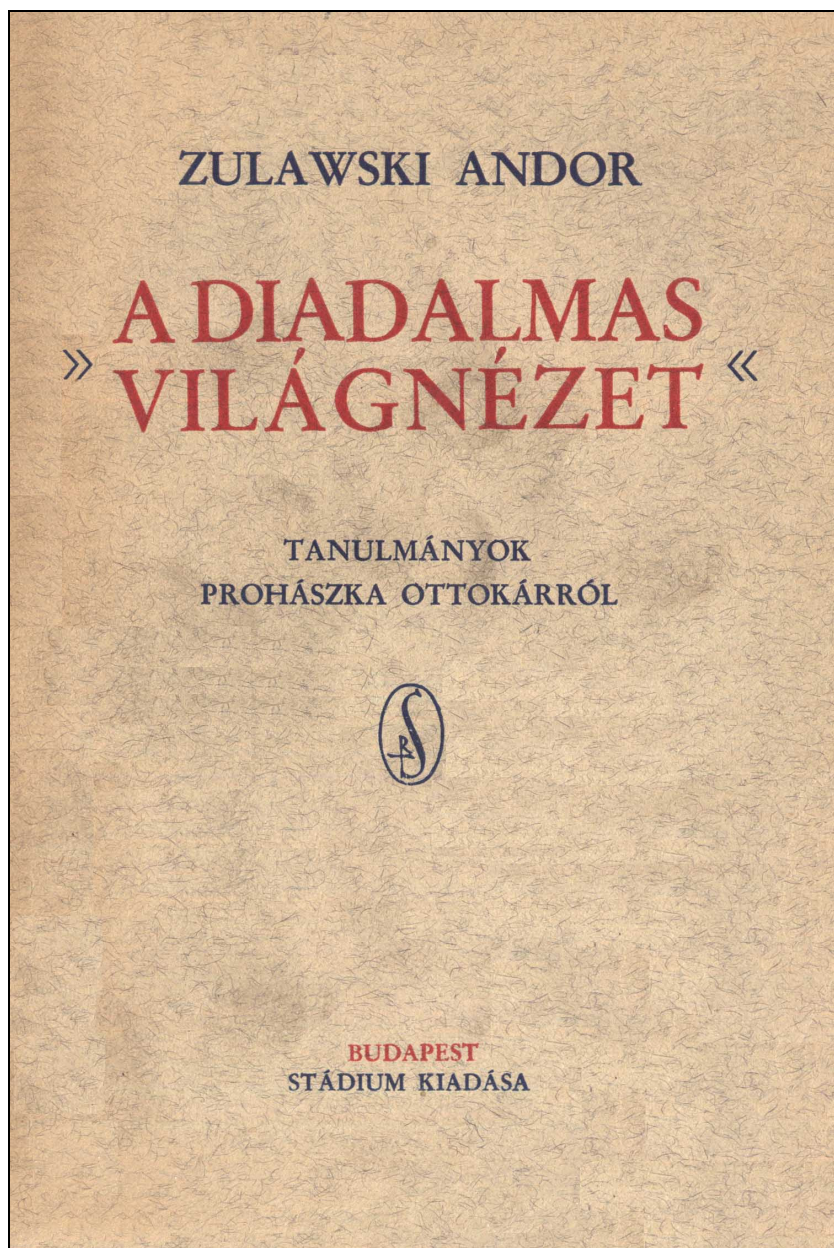

Zulawski Andor
„A diadalmas világnézet”
Tanulmányok Prohászka Ottokárról

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Zulawski Andor

„A diadalmas világnézet” – Tanulmányok Prohászka Ottokárról

Feleségemnek

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a Budapesten, a Stádium Sajtóvállalat kiadásában 1932-ben megjelent könyv elektronikus változata.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	4
Isten és ember	6
Élet és filozófia	14
Végenyészet és halhatatlanság.....	24
Evangélium és szocializmus	35
„Hungarizmus”	42

Előszó

Ez a könyv Prohászka Ottokár halálának öt éves fordulóján az emlékezés méce akar lenni. Nem világítja meg nemes alakjának s egyéniségének egészét; csak a keretét s életfilozófiájának jellemző színeit hangsúlyozza.

Prohászka Ottokár, a magyar szellemi erő Toldija, ma is irányt jelez a Kétkedés országútján. Világszemlélete a krisztusi életbölcesség kompendiuma. E világnézetből kiragadott színfoltok adják e kötetet, melyben háttérbe szorul a kommentátor s benne Prohászka Ottokaré a vezető szólam.

Igénye nem több, mint a mezei virágokból kötött csokoré. Ez adja meg a könyv jellegét is. Ami érték van benne: az Őt, az Alkotót dicsőíti. Aki csokorba szedte: az csak bejárta a színpompás mezők világát. A csokor, az emlékezés csokra; a virágok, egy szebb és jobb magyar élet után síró hit harmatos virágai.

Prohászka Ottokár halálának öt éves fordulóján az emlékezés ne legyen csak szó, hanem tett. Legyen új lélekoltás a krisztusi élet kertjében, amely szebbé, nemesebbé teszi az Életfa hajtását, amely belevág az élő rostokba a nemzeti gondolat oltókésével.

Budapest, 1932 március havában.

Dr. Zulawski Andor

Kedves Lelkek! Aki az életet érteni akarja, annak azt a másik élet tudataiból kell néznie. Ez a világ érthetetlen a másik, a végtelen, az örök világ nélkül. A lelkek önkínzása attól van, hogy az anyaghoz s a mulandóhoz láncolódnak s nagyot s örökkévalót, igazán földöntúli s isteni értékeket hinni nem merészelnek. Az élet filozófiája s a hitnek világossága ezzel szemben pedig arra biztat, arra vezet, sőt kényszerít, hogy a földinek földöntúli, az ideiglenesnek örökkévalót s az emberinek isteni befejezést adni kényszerüljünk, örüljünk ennek s éljük ezt s életünkkel cáfoljunk rá mindenre, ami csak kétely, csak okoskodás s nem élet! Mi legyen nagyobb argumentum, mint az élet? Van ennél nagyobb valóság! Ó áldott valóság, mely az örökkévalóságba vezet!

Prohászka Ottokár

Budapest. 1922. IV. 11.

Prohászka Ottokár kézírata

Előszó Zulawski Andor „Anyák a Mester lábainál” c. művéhez

Prohászka Ottokár kéziratának szövege:

Kedves Lelkek! Aki az életet érteni akarja, annak azt a másik élet tudataiból kell néznie. Ez a világ érthetetlen a másik, a végtelen, az örök világ nélkül. A lelkek önkínzása attól van, hogy az anyaghoz s a mulandóhoz láncolódnak s nagyot s örökkévalót, igazán földöntúli s isteni értékeket hinni nem merészelnek. Az élet filozófiája s a hitnek világossága ezzel szemben pedig arra biztat, arra vezet, sőt kényszerít, hogy a földinek földöntúli, az ideiglenesnek örökkévalót s az emberinek isteni befejezést adni kényszerüljünk, örüljünk ennek s éljük ezt s életünkkel cáfoljunk rá mindenre, ami csak kétely, csak okoskodás s nem élet! Mi legyen nagyobb argumentum, mint az élet? Van ennél nagyobb valóság! Ó áldott valóság, mely az örökkévalóságba vezet!

Budapest, 1922. IV. 11.

Prohászka Ottokár

Isten és ember

Tíz esztendeje történt. A fiatal és kezdő író szorongásával álltam kezemben köteg papírossal egy bámulatraméltó ember előtt, akinek boltozatos homloka alól, valami csodálatos tűzben égő szemekből az Isten apostolának s az apostolok emberének fénylő szikrája áradt, hangjában pedig az élet jósága muzsikált.

Ő beszélt. Én hallgattam. Ott állt előttem fekete talárban. Künt: a napsugárral bearanyozott Múzeum-kert lombos fái bólogattak az utcán tovarohanó életnek; bent: ő hirdette az életet s én csak azt láttam, hogy ősz feje mögött az ablak-keresztfájának szimbolikus árnyképe rajzolódott ki...

Prohászka Ottokár volt.

Átvette a kis papírköteget, leült s lapozott benne. Egy-egy lapján megakadt szeme. Majd megszólalt különös és mégis kedves akcentusával: *Kérem kegyedet, keressen fel holnap.*

Másnap, élet-mosolyt kacagó arccal jött felém. Kezében papírlapot tartott. Anyák a Mester lábainál című könyvem Előszava volt. Az, amely fakszimilében e munkám életét is díszíti.

Így lett e nap életem egyik legjelentősebb állomása. Prohászka Ottokár ránevelt akkor az objektív idealizmusra, amikor átadta nekem egy papírlapra felírva és megmagyarázva az élet értelmét. Mert e papírlap néhány mondatában benne van az egész Prohászka-filozófia fundamentuma, melyet nem tudni lehet, de elfelejteni – soha! Ez világosság a sötétségben.

S jegyezzük meg jól az emberi élet – ez egy mondatba sűrített egyszerű postulátumát: „Kedves Lelkek! Aki az életet érteni akarja, annak azt a másik élet tudataiból kell néznie...”

Így értette meg Prohászka Ottokár az életet s így érthetjük csak meg mi is – Prohászka Ottokárt.

Pedig őt megérteni és megismerni, nagy és nehéz feladat. Problémát jelent s olyant, melyet szüntelen emlegetett életében: *a probléma egy kínzó, nagy gondolat, amelyre egyhamar nincs felelet.*

Prohászka Ottokár életének problémája nekünk, magyaroknak, valóban mindennél kínzóbb gondolat.

Ki volt Ő?

Ó, ha költő lennék, ditirambokban zengeném, hogy csillag az égbolton, üstökös az éjben, pipacs a letarolt ugaron, szín, fény, pompa, hang, földből az égnek törő titokzatos erő, tűz, fényoszlop, láng, maga – az Élet!

De ő ennél realisabb volt. Mint Szent János a pusztában: magyar földön Prohászka Ottokár az Idő apostoli szava volt. Aki elénk jött a kor nagy fenyegető problémái elől, kétséggel szívünkben menekülő emberek elé, hogy ne hagyjuk hátunk mögött veszni az élet erkölcsi értékeit, forduljunk vissza: az örök Város örök értékei felé, aki megkérdezte tőlünk a tudomány mai törtető világában reális tudással és reális hittel, az emberiség és a magyar sors válságos óráiban: Quo vadis, Domine?

És elsősorban tőlünk kérdezte magyaroktól, akiket a Sors talán érdem szerint, talán érdemetlenül megalázott. Jött, hogy teremtsen és térítsen, világítson és vezessen, tanítson és feledtessen, erőt adjon és hitet öntsön fáradt lelkeinkbe. Hogy az isteni rendeltetés erejével, próféta szemekkel látva be a magyar sors jövőjébe, a haladás jegyében fogant emberi élet elkövetkezett válságába vétőt kiáltson – a lejtőre került világ alvó lelkiismeretébe.

Fuit. És kialudt zsenijének fénye, szemének tüze, nem szikráznak már gondolatrakétái és nem gyönyörködtetnek érzés röppentyűinek felvillanásai, elnémult hangjának szokatlan édes-bús muzsikája, nincs már sehol tovasuhanó lénye: elérkezett az Olajfák hegyére.

Csak itt hagyott kincsek írásai, mint kiáltó szózat nehézveretű szavai zuhognak felénk, megrezegtetve lelkünk húrjait s hangoztatva a szomorú és mégis szép magyar sors és emberi élet muzsikáját.

Volt. De nem hiába jött szembe velünk az élet-út göröngyös rögein. Kérdésére van válasz. Van. Prohászka Ottokár életének egyetlen és lehető válasza ez: tovább éltetni bennünk az ő életét, mely emberi élet volt, de az istenség útjain járva, mely emberi élet volt, de menten minden spiritualista babonától és racionalista túlfeszültségtől, mely élet volt és emberi és olyan, hogy áldanunk kell azt a valóságot, melyet magában hordott s amelyet nekünk megtanított, azt az áldott valóságot, mely az örökkévalóságba vezet...

Prohászka Ottokár nagyságának és hatásának titkát a benne talált nagy emberi tulajdonságok magyarázzák. A nagy akaratérő, a kiváló elméél, a zseni, a művész, az író és a szónok, az igaz ember és apostoli lélek szikrázó tüzei ölelkeztek össze benne egy lobogó lánggá és világították meg egyéniségét. S bármelyik tulajdonságát nézzük, hogy megállapítsuk, melyiknek köszönhette elsősorban nagyságának és hatásának titkát, azt kell mondanunk: együttvéve ezeknek is, de elsősorban sajátos modern úttörő katolicizmusának. Ez volt az a természetfölötti erő, amely életében és halálán túl, mint örök kapocs kötötte hozzá a keresztény magyar társadalmat és a nemzet egyetemét.

Mert nemcsak a szónoki lendület ereje volt ez, hiszen ezek a beszédes ajkak már örökre elnémultak. Nemcsak a kiváló elméél, amely erős logikájával, szinte ösztönös orientálódásával felmérte előttünk a tudás mélységeit s a hit magasságát, rátalálva az élet sebeire és kimondva az élet igazságait. Nem egyedül a zseni, amelynek lenyűgöző ereje és káprázatos fényessége meghódolásra kényszerített.

Nemcsak a tudós imponáló nagysága, aki lelkének és tudásának: szellemiségének biztos irányításával megtalálta az igazság útját s nem vezett el sem Schopenhauer pesszimizmusában, sem Kant szubjektivizmusában, sem a Hart-féle pantheizmusnak tetszetős és mégis sivár útvesztőjében. És nem egyedül a művész ihletett lelke, aki itt a síron innen megkomponálta és eljátszotta a sírontúli élet nagyszerű muzsikájának nagyszerű preludiumát; aki tudott ecsetet kezelni, vésővel dolgozni, agyagot alakítani, márványba faragni s az örök élet nagy valóságait csengő rímekben megénekelni.

És végül nem csupán az apostol pusztátjáró lelkének sejtelmes megnyilatkozásai, a mózesi-hegy meredekjét taposó vándor bátorításai s az élet-útjára mutató kalauz feltörő zsoltárai... Ezek mind-mind csak részei, csak csillogó mozaikkövei annak a nagyszerű képnek, amelyből kibontakozik Prohászka Ottokár egész nagyságának és hatásának a titka: *a diadalmas világnézete, a szubjektív idealizmusa, a nagy világossága sötétségben, a pünkösdi lelke s útja a feltámadott nyomaiban a Jordán partjától Táborbegyig, a Táborhegytől Bethániáig s Bethániától a Golgotáig, Isten és világ, föld és ég között. Prohászka modern katolicizmusa az élethez nyúlt s az élethez szólt, modern stílusban fejezve ki az örök s változatlan ideálokat, amelyek a keresztény világnézet ideáljai, elhagyva a kelléket, de megtartva a lényegét, leoldva róla a Századoktól rákötött sok cicomát, avultságot, sallangot és babonát s így helyezve be a régi igazságokat modern megvilágításba, közelebb hozva mindezt a mai kor problematikus életéhez, emberéhez és érzéseihez.*

Mert Prohászka Ottokár nagysága az a látónoki erő volt, mellyel felismerte, hogy vallást hirdetni, megtartani és terjeszteni a mai kornak csak tudományt, csak tudást kergető beteg világában, a mechanizmusnak korában, a materializmusnak, pesszimizmusnak és szkepticizmusnak ideálokat ölé terjeszkedésében, csak akkor és úgy lehet, ha nem borzongunk meg attól a gondolattól, hogy *modern megvilágításban helyezzük oda a modern ember elé a diadalmas keresztény világnézet, ha régi is, de örök és változatlan igazságait.*

Krisztus csókját érezzük szárnyaló lelkének megnyilatkozásain, aki kétezer évvel ezelőtt példabeszéddel és csodatettel és keresztthalállal tanította, térítette és váltotta meg a világot s

ma apostolaival a tudás mélységeibe vezet, hogy onnan mutasson fel, láttassa meg és mérse meg velünk Isten egének végtelen magasságát!...

A modern kor fia, az új Danték, nem a Luciák és Beatricék vezetésével és nem előbb a Léthe-vizén átcsónakázva járják végig az isteni igazság útjait, hanem a tudás fényénél kell végig barangolják, küzdjék és szenvedjék már itt e földön lelkükben az Inferno, Purgatorio fájdalmas útjait, hogy fölébredve a halhatatlanságban megtalálják a Paradiso verőfényes világát!

Prohászka Ottokár erre a föleszmélésre és fölébredésre tanított. Dantei tűz lobogott benne, erősebb és lángolóbb, mint a „magnus theologus” nagy szellemében. Találó igazság van abban, hogy amíg „Dante is szinte kifáradva ér a poklon és tisztítóhelyen át a mennyországba, mintha kimerültek volna szárnyai: addig Prohászka, utakon vezetvén, mennél közelebb jut a bánat, alázat, önmegtagadás, gyónás útjain Isten felé, annál magasabb lesz szárnyalása, olthatatlanabb vágya, lángolóbb tüze.¹ Amit Prohászka Ottokár a Divina Commediáról mondott, váteszi szerzőjében felismert, az fokozottabban van meg benne: „Nemcsak a célokat látja meg, hanem megtalálja az égbesegítő erők forrásait is.”²

Erre a ráatalálásra és ezeknek az égbe segítő erőknek a fölhasználására tanította korát. Hogyan és mivel, ezt tudni kell ennek a kornak, mert ezt a kort győzte meg harcaiban, diadalmas világnézetével.

Mert tudnunk kell, hogy mi volt az ő szuperoriginalitása, mely – mondjuk – mint valami spenceri szuperorganizmus, a hitnek, a keresztény meggyőződésnek s a tudásnak, az élet igazságának mélységeibe eresztette gyökerét s ebből a mélységből nőtt magasra.

Prohászka Ottokár adott rá feleletet.

Az eszmények szuperindividuális valóságával szemben – írja – úgy nézem a világban küszködő ösztönös embert, mint nyirkos földben rejlő tulipánhagymát, melynek egy finomabb, átlátszóbb s ugyanakkor kimondhatatlanul szebb s gazdagabb miliőbe: a levegőbe s napsugárba kell belenőnie ...³

Igen. Mert nem lehet valóság és nem lehet cél a síron inneni világ nyirkos földjének sötétségében élni, nem lehet cél: ott lent, valahol a mélyben, elzárva levegőtől, fénytől, napsugártól, csak a tápláló föld kihasználásával s életünknek sötétben való megélésével beérni, mindez csak hely, csak alkalom, csak az életfolyam szükséges energiájának feltalálása és erőgyűjtés, hogy a lélekgyökér belenyiladozhasson a szellemi valóságba, mely túl van a föld fojtó kergén s hol megtalálja hivatását s már nemcsak a földdel, de a virágkelyhet bontó, szirmot színesítő és illatosító fénnel is kapcsolatba jut s nemcsak – mint mondja – *a földdel, a reális világgal érintkezik, hanem az élet s a szépség szuperindividuális sőt szupermondialis, magának a legmagasabb égnek napsugaras miliőjével...*⁴

S ebben van éppen Prohászka Ottokár világnézetének diadalmas volta. Rámutatott arra, hogy az élet értelmére és valóságára a feleletet megadni kevés a tudomány, de kevés a minket környező reális világnak elfelejtésében élő transzcendentális babona is, hogy nem szabad a végletekbe lendülnünk az élet értelmének és valóságának keresésében, mert éppen akkor fogjuk elveszteni önmagunkat. Így eszmél rá, hitvédelmi vállalkozással *Föld és Ég* című munkájában⁵ tudományos felkészültséggel kimutatni, hogy a modern természettudományok eredményei a teológiának Istenről, örökkévalóságról, természetfölötti erőkről alkotott fogalmait nem hogy gyöngítették volna, ellenkezőleg – állapítja meg egyik életrajzírója is –, azt eddigi szűkebb látóköréből kiemelték s az ismeretlent magába rejtő kört szűkebbre fonták.

¹ Némethy Ernő: Prohászka Ottokár életrajza. Bp. 1928. – 19. old.

² P. O.: Dante. Bp. 1921. – 7. old. – A következőkben munkámnak a szíves olvasóra gyakorolt esztétikai hatása érdekében Prohászka Ottokár műveiből vett idézeteknél az idézőjelet a szedés *cursiv* volta helyettesíti.

³ P. O.: Az objektív idealizmus. Bp. 1915. – 42. old.

⁴ P. O.: Az objektív idealizmus. Bp. 1915. – 42. old.

⁵ 1902.

Az élet értelmére és valóságára a feleletet megadni kevés csak a tudomány, de az is segít hozzá és kevés csak a transzcendentális babona és spirituális hit, mert *tudományt és vallást, művészetet és erkölcsöt* kell olyan harmóniába foglalnunk, mely megérteti és megvilágosítja nekünk az élet értelmét, hogy *a fiziológiai, biológiai s pszichológiai valóság fölött, szóval, hogy öntudatunk fölött egy finomabb miliő, a létnek felsőbb fokozata kerül el.*

Erre a miliőre kiált fel: *Ezt a miliőt, mint lelki levegőt s napvilágot képzelem s úgy hívom, hogy Isten, szellem, lélek, objektív eszményiség, eszményi valóság!... S mert a világ csak valami s nem minden, a lelkem pedig valamin túl ér; tehát imádkozom!*⁶

Így találja meg Prohászka Ottokár a maga diadalmas világnézetében a saját s embertársainak isteni rendeltetését.

Elhelyezkedik a Föld, a Csillagok, az Inferno, Purgatorio és Paradiso megszámlálhatatlan szféráiban, anélkül, hogy akár a tudós, akár a hívő babonájának szárnyain a világűrbe lendülne, hogy lebegjen minden orientálódás, támaszpont és célhoz vezető csillag nélkül.

Kevés biztos és igaz ismeretem van: filozófok közt járok – írja –, kiktől sokat nem tanulok; de bizonyos realizmus jellemzi természetemet, mely biztosít, hogy a valóság nem játék; értelmem a materializmusban nem lel nyugtot s a panteizmusban, mely az én-t tagadja, elveszti önmagát. Én tehát a filozófiák álló vizeitől a hegyekből jövő folyóvizekhez menekülök; a történelmen végighömpölyög az isteni kinyilatkoztatás folyóvize.⁷

Lélegyökerét itt, az isteni kinyilatkoztatás folyóvizének partja mentén, a mélybe ereszti, az életösztön s a tudós bölcsességével ismerve föl jelentőségét a nyirkos föld értékének s lélegyökeréből fejlődött szárával fölfelé törve, átnyúlik a napsugaras, levegős világba, hogy ott szétbontsa kelyhének csillogó, harmatos szirmait s megittasulva érintkezzék s találjon rá az isteni örök igazságra ...

Összeköttetésben maradni a földdel s érintkezni az éggel: ez Prohászka Ottokár világnézetéből kicsendülő harmónia és az ember diadalmasan kiemelkedő ideálja.

Prohászka Ottokár szuperoriginalitását, amely csodálatba ejt s amely mindannyiunk fölé emelte és világnézetének a modern életen is tüzes diadalát az magyarázza, hogy megértette korának szellemét. Megértette, hogy már nem a nomádok életét éljük, akikkel napistent, tüzet és vizet lehet imádatni, hogy messze esünk a rizkását evő kínaitól s Tibet ósdi babonájától, hogy Európa földje nem terem virágot a brahminoknak s csepütrágó fakíroknak, hogy a római kultúrán felépült civilizációnk nem tűri meg a képből faragott bálványokat s a házi istenek hamis oltárát, hogy a klasszikus hellének minden tiszteletreméltó hagyománya ellenére is vége a delphi-i jósnők csaló uralmának, hogy vége a középkor babonáinak igaz s hamis csodatetteiben való hitének.

Maga írja: *Történelmet hamisít s képtelenségben utazik, ki Hadúr oltáraival akar minket lelkesíteni, vagy a német népből Wotan-imádót nevel. Aki oltárokat keres, az ne zarándokoljon Hadúrhoz, de még Sámsonhoz és Gideonhoz sem; itt állnak Krisztus oltárai s örök lámpák égnek előttük.*⁸

Felismerte, hogy a modern kor embere a kultúrának és civilizációnak, a tudásnak és haladásnak arra a fokára jutott el, mikor az élet realitását kell odaállítani szeméi elé, hogy a lét valóságát megérthesse, hogy babona helyett hitet, racionalizmus helyett szellemi valóságot kell neki adni, szóval: hogy a keresztény világnézetet a mai kultúrvilágba kell *beleállítani*.

*Kell, hogy az ember a reáltudományok alapján építse fel szellemi világát*⁹ – hirdeti –, *mert lelkünkkel a fejlődő világban élünk s az istenülés talaján fakadt erőneink a gyakorlati életbe nyúlnak bele.* És megszabja az istenült lélek életútját a lelki műveltség és kultúra:

⁶ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. Bp. 1915. – 293. old.

⁷ P. O.: Elmélgedések az Evangéliumról. Bp. 1924. – 179. old. E könyve több önálló alakban megjelent kisebb kötetét is magába foglalja.

⁸ P. O.: A diadalmas világnézet. Székesfehérvár, 1925. – Pro domo. V.

⁹ P. O.: Az objektív idealizmus. – 7. old.

technikai és gazdasági irányzatok, tudomány és művészet haladásának egymást keresztező átlójában. Bár *a kultúrvilág nagy kísértése az embernek: elfelel a szép földtől a belső világot, a produktív munkától mennyországát, az alkotástól lelki világának kiépítését,*¹⁰ mégis nagy emberi kötelesség, hogy *ne borítsa el a föld, a világ a lelket, de viszont ne sorvadjon el a lélek sem a világ hiányától.*¹¹ *És bármily kultúrzóna alatt élünk, mint a természet darabjai, mint az evolúciós világszerkezet részei s a történeti haladás nagy munkájának napszamosai, vegyük ki hűségesen részünket a munkából.*¹²

Az Isten-hit gyémántja így ragyog föl a kultúrértékek aranyos foglatában. Drágakő a hit, solitaire, mely a kultúra, a haladás a-jour foglatának kapcsaiban szikrázik. Amely által szebb, értékesebb lesz. Ez az ember hivatása. A lélek-gyémántot csiszolni, tüzessé tenni és a mai kultúrvilág keretébe foglalni.

Prohászka Ottokárnak hite, meggyőződése és akarata volt, hogy nekünk reális, ideális és transzcendens vallás kell.

Ez jellemzi hittérítő útját. Azt az utat, melyről Mihályfi Ákos húsz esztendővel ezelőtt Prohászkat üdvözölve, így emlékezett meg: *„Méltóságod egymaga akkora missziós munkát végzett, mint egész szerzetesrendek.”*¹³

Prohászka Ottokár nem a reformátorok köpenyegében, sem a feltalálók lármás tógájában jelent meg a fórumon. Egyszerű fekete reverendában indult az életet megharcolni. Ez az egyszerűség jellemezte akkor is, amikor püspöki kormányzói hatalmába lépett.

Székesfehérvár új püspöke 1906. január 11-én, hazatérve Sixtus-kápolnabeli felszenteléséről, szerényen kopogtatott püspökvárának ajtaján: más nem volt nála, csak esernyője és breviáriuma, lángoló hite és lelkében a kiolthatatlanul lobogó apostoli tűz.

De ez világított, melegített s pattogó szikrái új tüzeket gyújtottak a ködös emberi lelkek sötétjében. Térítőmunkája gigantikus arányokat öltött. Isteni gyújtogatóként lángcsóvákat dobált s láthatatlan tűzfonállal kötötte a bűnös emberi kezekre a krisztusi hit jóleső béklyóit.

„Visszavarázsolta korunkba Csodatevő Szent Gergely püspök példáját – így jellemezte Prohászkat Glattfelder Gyula csanádi püspök –, aki annyi hitetlent talált halálakor, ahány hívőt püspöki széke elfoglalásakor.”

Az egyszerűség jellemezte életében és halálában. Amikor meghalt, 25 pengője volt; útiköltsége, mellyel Budapestre jött. És mégis gazdag volt. Gazdagsága egy életen át kísérté.

Prohászka Ottokár egyszerűségében, lelkének gazdag kincseit szórva a régi nyomokon új utakat keresett s járatott meg azokkal, akiket akár szavának, akár írásainak varázsával hatalmába ejtett. Mint Egyházának hú fia, dogmatikus volt, Egyházáért még a meggyőződés erejével fölépített tanait is revokálta, de mint ember céljául – a szónak nem egyházi jelentése szerint – nem a dogmát, hanem az életet ismerte. Az esztergomi teológiai főiskola tanárának is már ebben jelentkezett nagysága.

Nagy volt, mert nem csupán könyvből, hanem az életből tanított. Számára a tudás sem jelentett mást, mint segédeszközt az élet valóságának felismeréséhez.

Filozófia, természettudomány, teológia, szociológia, történelem, irodalom és művészet mind csak egy-egy fok volt megépített Jákob-létrájához. Ez nem álmkép volt, de – valóság.

A tudás nem szkeptikussá, hanem hívővé, nem cinikussá, hanem örömteljessé, nem reálissá, hanem ideálissá, nem szubjektívvé, hanem objektívvé tette. Az objektív idealizmus útján haladt, nem az égre szegzett merő tekintettel, csak azt látva, de semmit az őt környező világ realitásaiból, hanem szétnézve e világban, gyönyörködve a föld szín pompás szépségeiben s elmerengve a tengersizemek sima tükrén.

¹⁰ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 15. old.

¹¹ P. O.: Elmékedések az Evangéliumról. – 252. old.

¹² P. O.: A pünkösdi lélek. Bp. 1914. – 59. old.

¹³ Az Országos Pázmány Egyesület 1912. évi közgyűlésén.

Prohászka Ottokár világszemlélete a vízben látta meg az azúrkék ég ragyogását. Az éggel és földdel való e különös kapcsolata tette naggyá. Föld, ég, víz és napsugár kedvenc metaforái, filozófiai elmélyedéseinek szimbolikus kitörései. Alig van filozófus és életbölcész, író és költő, aki valaha szebbet írt volna, már egészen az evangéliumi szépségek magasságába emelkedve, mint Prohászka Ottokár e soraiban: *Mondják, hogy a szeretet gyakran kárbavész, hogy visszaélnék vele; de hiszen ennek a napsugár is ki van téve...*¹⁴

A napsugár e melegítő szeretetéből mindenhová jutott. A tudomány sokszor sivár és lehangoló ködképeit is ezzel oszlatta el. Az esztergomi kispapok sem könyvet, hanem életet tanultak Prohászka Ottokártól.

Missziós útjának hatása lassan, észrevétlen tört utat magának: Prohászka lelke élt az esztergomi főiskola falai, a teológiai fakultás termei, a városi és falusi plébániák csendes szobái között. És lassan belenyúlt a magyar közélet világába, új életet jelentett, új kivirágzást és rügyfakadást az ezeréves magyar fa lombos koronáján.

A filozóf Prohászka útjának kezdetén a természettudományoknak, a hitigazságoknak s a filozófiának kapcsolata érdekelte. A fiatal áldozópap kutatja a kauzalitást, a benső összefüggést, a harmóniát *Isten és a világ, Föld és Ég* között.¹⁵ Problémája: az ember szabad akaratának az isteni együttműködéssel való harmonizálása.

E kérdés elvont s ő többet, hasznosat, életbemerkolót akar adni, – miként Schütz Antal mondja: hidat akart verni a modern ember számára a földről a kinyilatkoztatott igazságok országába!

És belemarkol az élet valóságába és felkiált Szent Ágostonnal, de a maga nyelvén úgy, hogy rá kell ismernünk: *Jól imádkozni annyit tesz, mint jól elváltozni s utána jól megváltozni.*¹⁶

Ez volt nagy Isten-keresésének alapja, hitének – mondjuk – filozófiája, vallásának fundamentuma, mely az isteni igazságnak nem csupán elfogadását és recitálását követelte, hanem ennek az igazságnak lélekben, vérben és húsban való teljes átélését.

Éljük a törvényt s ne csak csináljuk! – hirdeti –, mert Goethe mondja, hogy ha a törvényt folyton csak csinálják és nem élik, olyan az, mintha folyton íránk a kottákat és senki sem énekelné.

– *Ne csak írjátok, hanem énekeljétek is a kottákat, éljétek a törvényeket, az életet!* Az ember élete sem más, mint Istennek a végtelenbe írott kottája, melyet az Ő dicsőségére és saját lelkünk gyönyörűségére és hasznára kell megénekeljünk ...

Prohászka Ottokár e gondolatát utoljára befejezett hattyúdalában fejtette ki. De ennek a kottának muzsikája ott zsongott lelkében már huszonöt évvel ezelőtt is, mikor elindult meghódítani magyar földön, Istennek – a. modern embert.¹⁷

A diadalmas világnézetének negyedszázadon át kísérő mélységes gondolata, sorompóállásának motivációja, a modulációknak inspirációja.

*Nekem is élet a vágyam s öröm a himnuszom, de mindkettőt nem elégítem ki frázissal s csillogó retorikával; nekem biztos, megokolt gondolatmenet kell, mely a legközvetlenebb tényből, az öntudatból kiindulva, halálon s világvégen át vezessen az igazi, valóságos, örök életbe, melyet én, én magam élni akarok!*¹⁸

Ismerjük meg Prohászka Ottokár diadalmas világnézetét. Ismerjük meg, csodáljuk meg és a képet, mely lelkünkbe rögződik, tegyük valósággá, kövessük és éljük.

¹⁴ P. O.: *Élő Vizek Forrása*. Bp. 1932.

¹⁵ Esztergom. 1891–1902.

¹⁶ P. O. *Lelki gyakorlatai*. Pécs. 1927. – 12. old.

¹⁷ P. O.: *A diadalmas világnézet*. – 103. old.

¹⁸ P. O.: *A diadalmas világnézet*. – 41. old.

Olyan ez, mint Murilló egyik diadalmasan szép megkapó alkotása a költői színek játékos muzsikájával, melyből az élet értelmének, értékének és céljának nagyszerű dallama csendül ki. Olyan ez a kép, mintha Prohászka diadalmos világnézetének volna a kifejezője.

Világít a sötétségben. Akár Murilló képén Krisztus a lámpással, aki ott halad a vállán súlyos beteget vivő istenes Szent János előtt és – világít a sötétségben. Az örökember megrendítő vászna ez! Ezért csodálta meg Prohászka Ottokár is.¹⁹ Mert mi is így megyünk és visszük vállainkon isteni rendeltetéssel a súlyos beteget: a gyarlóságokból, hibákból, bűnökből és szenvedésekből összetákolt keresztet, amelyet az élet rakott reánk.

A nagy sötétségben csak Krisztus mutatja az utat, csak ő világít nekünk. *És a nagy emberi sötétségben reflektorként utat mutat egy-egy nagy ember is, hogy hogyan szeressük a saját lelkünket* és merre menjünk terheinkkel. Őt idézve és Őrá mutatva, most nekünk kell azt mondani: E nagy emberek közül való volt Prohászka Ottokár. Diadalmos világnézete is egy Murilló-kép a XX. század sötét világából.

Minden művész a lelkéből kitermelt s anyagból gyúrt kompozícióival egy-egy problémát kíván megoldani. A problémák nagy kérdései feszítik meg költők, írók, festők, szobrászok, zenészek ideghálózatát. A problémák keresése az éltetője minden művészetnek.

Ezért tagadhatjuk meg Prohászkaival méltán a modern kor zűrzavaros irányzataitól, azoktól, amelyek festészetben szemidegeket rontó színfoltokat, irodalomban értelmetlen rejtvényeket, szobrászatban torz figurákat, zenében fájdalmas nyöszörgéseket adnak, a művészet megtisztelő jelzőjét.

Nem, ez nem művészet! Prohászka, korának egyik legnagyobb művésze is más iskolában tanulta a művészetet: a mester itt is Krisztus, aki csak egy művészetet tanít: *a lelket sugárzó szépséget!*

Jól látja meg Prohászka, hogy ezt a művészetet nem győzheti le semmi, sem Taine miliő-elmélete, sem Zola kísérleti filozófiája. Ezeknek sorsa, az emberi sors: élnek és meghalnak, de az örök, mint a lélek szárnyalása! Ezt keresd s ahol ezt megtalálsz, ott leborulhatsz s elfoghat az áhítat, akár a Vatikán Zeus-szobra vagy a sixtusi Madonna előtt. A művészet problémát old, mert lelke van, mint Dante Divina Commediája, vagy igyekszik, mint Madách emberi színjátékának tragédiájában. S ezt tette Prohászka Ottokár is, mert ő is művész volt, az élet apostoli művésze!

Prohászka Ottokár problémája az volt, hogyan lehet a keresztény világnézetet beállítani a mai kultúrvilágba?

A kérdést felállította és a feleletet reá megadta. A sötétségben világosság dereng, mint Murilló képén Krisztus lámpása.

Prohászka Ottokár lelkének fokozott szenzibilitásával ott találta magát egy korban, melyben az oltár: a *Vér és arany*; az emberi ideál: a nietzschei *Übermensch*; a költészet: az érzékek kötetlen, vad lüktetése; a tudomány: céltalan körbefutás; jelszavai, mint irány: az *intellektualizmus*, mint eszmény: a *humanizmus*; vezérszavai: *természet, emberi élet, szép világ, föld és mindaz, ami technika és művészet*.²⁰ Azután mint az utcáról huzatos szobába a szél, úgy özönlött be szeme láttára a XX. század kultúrájába az utca minden porával és szemetjével az elmúlt korok sok szellemi „vívmánya” és leginkább a liberté, egalité, fraternité véres mikrobáival s thermidor kísértő árnyával. A szocializmus a probléma, a maga végtelen skálájával, ezer billentyűjével és nyomában csengő hanggal: a történelmi materializmustól Krapotkin Péter herceg anarchizmusáig és ismét Proudhontól Jézus Krisztus keresztény szocializmusáig.

Prohászka Ottokár korának minden égető kérdése mögött, így a szocializmus mögött is, Krisztust látta a háttérben. Minden vonalon a keresztény világnézet kialakítását látta

¹⁹ P. O. Lelki gyakorlatai. Pécs, 1927. → 14. old.

²⁰ P. O.: A diadalmos világnézet. – VI–VII. old.

szükségesnek, mert csömörrel idézi Nietzschében azt az életfilozófiát, mely az undorban csattan ki és unalmat talál az egész életben s hol így beszélnek:

„*Alles geht, alles kommt zurück; ewig rollt das Rad des Seins. Alles stirbt, alles blüht wieder auf. Ewig läuft das Rad des Seins.*” – „*Ich komme wieder mit dieser Sonne, mit dieser Erde, mit diesem Adler und dieser Schlange, nicht zu einem neuen Leben, oder besseren Leben oder ähnlichen Leben, im grössten und auch kleinsten, dass ich wieder Aller Dinge ewige Wiederkunft lehre.*” – „*Dass war mein Ueberdruss am allen Dasein. Ach Eckel, Eckel, Eckel!*”

E sivár életszemlélet hallatára kérdezte felkiáltva Prohászka Ottokár: *Van-e az ilyen léten harmónia, szépség, van-e az ilyen életben értelem és öröm, van-e rajta fény és világosság?* Mert neki van igaza, mikor azt mondja, ha az élet nem más, csak undor, csak unalmas és folytonosan forgó kerék, amilyennek Nietzsche festi, akkor az ember, ha még be is van fogva elébe, két lába dacára is nagyon hasonlít a szárazmalomba fogott lóhoz.²¹

Nem, nem ez az élet. Az élet értelmének és szépségének árnyképét a krisztusi fényesség rajzolta fel lelkünk falára. Ezt a fényt kell megtalálni, hogy sötét dolgoknak is értelmét találjuk. És Prohászka Ottokár ezért akart beszélni a modern emberrel, mert világosan látta, hogy téves irányok felé imbolyog, hogy nem érti meg a kereszténységet és Tolsztojjal együtt tévesen az Egyház tanaiban Krisztus tanításaival való összeférhetetlenséget talál.

E szomorú állapotban akar segíteni. Kunowski-t olvasta s tőle inspirációt nyert, hogy tollat ragadjon s megkíséretse a lehetetlent. Így indult el Esztergomból, Ő: apostolkodni és könyve: *A diadalmos világnézet*, mely életerős törzse egész filozófiájának: téríteni.

Prohászka Ottokár minden idegszálával és apostoli intuíciójával érezte, hogy a haladás pszichológiája is zavarja a modern embert, *mely elkapottá teszi és gyanakodóvá az ősi, hagyományos szellemi világgal szemben.* Tudta és látta, hogy szem előtt kell tartania problémájának megoldásánál mindezt és korának irányát is: a tudomány nagy törtetését, melynek minden botlásával és tévedésével szemben megértést hirdetett és célul káröröm helyett azt tűzte ki, hogy gyöngéit meg kell érteni, tévedéseit pedig ki kell javítani.

Így lett Prohászka Ottokár elsősorban azoké, akiknek isteni rendeltetésükben az emberi sors jutott osztályrészül. Akik, mert az égre néznek, az eléjük vetett földi gáncson könnyen megbotlanak. Kik fölkelve vérző térddel is tovább mennek, zokszó nélkül életútjukon.

Így lett azoké, akik hisznek a jó mindenek felett való győzelmében s akik a keserű pohár elmúlását várják s az örök élet tüzes borát isszák. S valóban nincs szebb emberi hivatás, mint az isten-gyermeki öntudat türelmével, lázári megadással és krisztusi szeretettel győzni le az élet nehézségeit. Prohászka Ottokár filozófiája ezért marad az életbölcesség nagyszerű kompendiuma.

Mert jobban szereti a borra forrt mustot, mint az ecetté savanyodott bort. Igaza van. Forrjon a világ, mert amíg forr, haladni akar és tud. A nietzschei életunalom bora azonban ecetté savanyodik.

Innen a megbocsátás, mikor a kultúra és haladás sok élvezhetetlen fanyar szőlőnedvének forrását nézi. – *Melyik bor nem volt must?* – kérdezi. És eszünkbe juttatja azokat az évszázados tüzes borokat, amelyeket a Szent Tamások mentettek át nekünk az arab-zsidó világnézet erjedő mustjából.

Programja kész: *Hagyjuk meg kultúránknak tartalmát – írja –, de egészítsük ki azt; ha kiegészítjük a világról való fogalmakat, a szellemi és természetfölötti világnak oly felfogásával, mely a mai kultúrfoknak imponál, bizonyos vagyok róla, hogy hitünk nem lesz idegen a földön!*

²¹ P. O.: A diadalmos világnézet. – 49. old.

Élet és filozófia

Prohászka Ottokár *A diadalmos világnézet* című könyvének megjelenésekor, 1903-ban, az idealizmus ébredését állapítja meg, amely új világot s bele új embert s új ideált akar teremteni. Akkori megállapítása szerint egyelőre a materializmus lejátszotta szerepét ... mégpedig minden téren!

Látnoki ereje itt megcsalta. Az apostoli vátesz zsenijének fényénél jobbnak látta a világot s még nem oly romlottnak, hogy megmaradt kevés erkölcsi erejével ne állhatna meg a romlás meredek lejtőjén.

Az égen a hajnal pirkadását látta. Új idők ébredésére figyelt. A széteszló feketeség a materializmus éjje volt, de az égretörő skárlátszínek nem csupán az idealizmus napjának fölkelését, mint hitte, hanem egy világégés közeledtét is jelezték. Elkövetkezendő idők véres napjainak s vörös zászlainak volt már reflexe a tűzben égő, lángoló mennybolt. A történelem szelét megérezte arcán s a füvek harmatában könnyeket látott. Érezte, sejtette, valamit tenni kell, valami szörnyű veszedelmet kell megakadályozni.

Vajon mit?

Ember volt csak, nem tudta. De hitte fanatikus erővel, hogy a világot meg kell tisztítani a múlt bűneitől, az embert föl kell vértetni a bűnök ellen s így győzelmesen megharcolhat a Jövő titokzatos, ismeretlen rémeivel, melyektől akkor még mint végzetes kórtól, nem igen félt. Prohászka a történelem szelének fordulásában az idealizmus győzelmét remélte s a feltörő jelekből bizonyosra vette.

Akkor talán igaza volt. De az elemek szeszélye kiszámíthatatlan, az életet, rügyet, bimbófakadást, kivirágzást ígérő langyos tavaszi szellőből forgószél támadt, süvítve örvénylett tova, fákat tépett gyökeréből és sziklákat hengerített játszói módra. Nyomában minden elpusztult, csak a piros vérvirágok bontották szét szirmaikat, lelkeket zárva kelyhükbe az öreg-Európa kiszikkadt mezején ...

Ha a pirkadó hajnaltól vörösre festett égbolt színe mást is jelképezett, mint amit benne Prohászka Ottokár meglátott s belőle kiolvasott, az apostol-filozófnak akkor is igaza volt. Mert valóságban új világ ébredt! S logikus volt, hogy világnézetet keresett, mely kivezesse a modern embert a materializmusnak már akkor mutatkozó csődjéből.

Világnézet kellett s vágytak is a lelkek; mutatja, hogy korunk az ezt követő megrázkódtatások után, hamarosan föleszmélt s belátta, hogy fantomokat kergetett s ma már lábbal tapossa a lelkének képét eltorzító, homorú és domború tükrök összetört szilánkjait. E tükröket Prohászka Ottokár tartotta a modern kor embere elé, hogy eszméljen és tulajdon szemével lássa meg bennük önmagának rütségét.

Kellett világnézet, de milyen? – Prohászka apostoli lelkéből kiszakadtak a jelentős szavak: *Harmonikus világnézet kell, finoman köszörült velencei tükör, melyben a világ s a végtelen tükröződjék a normális és szerencsés individualitáson!*

Ez a harmonikus világnézet pedig a keresztény világnézet, mely nem elmúlt századok jól konzervált múmiája, hanem élet, millió szívek és lelkek kétezeréves élete!

S a minden hitet kicsinylő, csak haladást és tudományt dicsőítő modern embernek, a *bolondok legbolondabbjának* bagolyszeme közé vágja argumentumát, mely úgy cseng, mint a pöröly zuhanása Wotán kezében, hogy ez a világnézet büszke korára és mégis fiatalnak, fejlődésre képesnek érzi magát, hogy nem ellensége a tudománynak s liturgiájában nincs Rousseau imája, melyet a modern ember Rousseau nevének hallatára áhítattal mormol, hogy: *Úristen, ments meg minket a tudományoktól s add vissza a tudatlanságot!*

Ilyen imát a mi katakombáinkban sem recitáltak – kiált a modern emberhez. – *Mi nem küzdünk a kultúra ellen s nem kíváncozunk vissza az erdőbe ... Nem a kor, hanem a kort az egyoldalú és szélsőséges áramlatokkal azonosító irányzat ellen küzdünk ... Az ateizmus ellen*

... s ha akarjátok, azt megengedem, hogy modern keresztény világnézetet vezetünk harcba modern ateizmus ellen, – modern keresztény szellemet modern pogány szellem ellen; ezt igen, de azt már nem engedjük, hogy a reklámhősök a modernséget kisajátítsák s minket a modern kultúra kapuja elé dobjanak.”²²

Nem. Prohászka Ottokár hite szerint is, még a modern ember lelkének sem a lappok álmodó földjét betakaró szürke, ködös égbolt kell, mely alatt alig virul az élet s az öntudat is csak álmodik, hanem Catánia egének kristályos ragyogása, melytől a föld virágzásba borul, bimbóba csattan s a lélek is öntudatra ébred.

A világnézet az öntudatnak ez az ébredése.

S nekünk, ha élni és fejlődni akarunk, még a XX. században is, csak olyan égbolt kell, melyen a fölkelő nap Krisztus, a halvány csillagok lelkünk egén hitünk csillagai, a tudomány, kultúra s civilizáció pedig méltóságteljesen tovaúszó felhők, melyek, ha leszakadnak, felüdítik a kiszikkadt földet, megtermékenyítik az elhullott magokat, hogy utána még derűsebben mosolyogjon le reánk az Úr azürkék egének ragyogása.

Csak a vallásos világnézet lehet erőteljes, lendületes, bensőséges, reális s ugyanakkor ideális világnézet – hirdeti minden igazsággal Prohászka Ottokár, aki minden más világnézetről, melyeknek befejező futamai mindig s újra csak az „Eckel, Eckel” lesznek, találóan mondja Chamberlainnél: „Das ist die Religion des Blödsinns!”

Prohászka argumentumokkal vallja, hogy *a vallásosság természetes*. „Természetes, mint a természet, melyből a vallás fakad, melyből a vallás mint ösztön, mint érzék és hajlam, értés és érzés, akarás és lendület fakad.”²³

Újszerű beállítás! A vallás – ösztön! Ismert szavak ismeretlen prohászkaival értelemmel. Hol hirdette ezt még ilyen meggyőzően teológia? Prohászka Ottokár hirdeti. Hirdeti, hogy *a vallás ösztönében a természet őseréje lép sorompóba*,²⁴ ezért nem lefokozása, hanem helyes meglátása ez a vallásban belénk oltott valóságok.

Mert ne feledjük, hogy a természet világában az ösztön az, amely lehetőséget ad a hivatás teljesítésére! Aki az ösztönt öli meg, a világot ölte meg. S aki a világot elöntő ösztönt az életfolyam medrének helyes irányába szorítja, ha kell, gátat és zsilipet épít számára – az hivatást segít teljesíteni. Az ösztön a kötelező szükségesség érzete, mely végre is – isteni akarat. S ha ezt az ösztönt a kultúra fókuszába állítjuk, s most már Prohászkaival nézzük a történelmen végighömpölygő isteni kinyilatkoztatások vetületét az ember belső életének világára, valóban *ott áll a vallás, mint ösztön*, amely egyedül talál csak megoldást és egyedül ad csak választ a nagy kérdésre: Honnan? Hová? Minek?

Goethe írja valahol, hogy a világ repedt harang: zörög, de nem cseng. De ez csak a természetes ösztöneiből kivetkőztetett világ, az, amelyben az ösztön úgy szakad le az élet egeről, mint a vihar és fergeteg s nem mint nyári eső – amelynek nyomában kivirul a föld.

Prohászka Ottokár nem zörgő, hanem csengő harangot akar. Látja a világ harangjának nemes ötvözetén az isteni igazság fémjelzését. Nem is akar mást, csak ennek az isteni harangnak való nyelvet. Nem azt, hogy másképpen, csak jól harangozzunk. Ne a tudomány nyelvvel, amelyet ember öntött s úgy járat, hogy nem harmónia csendül fel, hajnali harangzó, hanem félelmes diszharmónia, félrevert harangok éjjéli jajkiáltása. Ne a pusztulást harangozzuk be az élet éjszakájába, hanem a pirkadást, a hajnalt, a napsugárt, amely *nem fél a sötétségtől, ha reggel felkel, nem mondja, hogy nem győzi a sötétséget, nem fél az árkoktól, nem fél az erdőitől, nem fél az ösvény homályától, nem fél a szakadékok sötétjétől*. Ha bolygó kell, ne a hold vonzzon, hanem a nap. Mert jobb fényben és melegben élni, mint – holdkórosnak lenni. S mért ne legyünk inkább napba néző sasok, mint denevérszárnyakon repülő démonok, amilyen a modern, természetes életösztöneiből kivetkőzött tudomány,

²² P. O.: A diadalmas világnézet. – 17. old.

²³ P. O.: A diadalmas világnézet. – 22. old.

²⁴ P. O.: A diadalmas világnézet. – 22. old.

amely – hite szerint – a véget, a romlást, a pusztulást, a céltalanságot rikácsolja bele a lét nagy harmóniájába!

Honnan? Hová? Minek?

Ezek a kérdések s ha felelet erre az, hogy a nap egyszer kihül, a föld pusztasággá válik s a vizek kiszáradnak, vagy megfagynak s felelet erre az, hogy ahol pálmák törtek sudárba, citrom- és narancsfák virágoztak s álóék illatoztak, hitvány „moszatok és borókák tengnek majd, s hol Michael Angelók faragtak, majd eszkimók fogdosnak fókákat”, legyen ez credo, de jól mondja Prohászka Ottokár, hogy *ez az anarchizmus és nihilizmus credója ...*

Milyen igazsággal kiált föl a természettudományok e sötét kinyilatkoztatásaira a diadalmas világnézet zászlóvivője: „Ne gunnyasszatok tehát csalódott lelkek, a jégbefagyott kultúra romjain. Van szárnyatok, repüljétek! Mert Laokontok összetörtek; virágjaitok elszáradnak, s rombadólt gót dómjaitok oldalában vityillókat építenek hülye unokáitok.”

S kimondja a szót: Életprogramom: Isten akarata s ez erkölcsi credóm ... Emberek! Meneküljünk hát legalább az ösztön heroizmusához, az jobban fog eligazítani minket cél, élet, lét iránt, mint a kultúr-ideálok!^{25, 26}

Ez az ösztön pedig a vallási ösztön, a léleknek Istenhez vezető csillagos útja. Egyik tengelye a léleknek, melynek irányában annak fejlődnie kell. S akkor lesz tökéletes és szerencsés az emberiség fejlődése is, ha *tudomány s művészet* tekintetében éppoly előnyösen fejlődik, mint *vallási és erkölcsi* életében ... Mikor pedig szerencsés kialakulást teremthetnek maguknak, akkor típusokat állítanak a világba: a *tudós*nak, a *művész*nek, a *szent*nek típusát.²⁷

Prohászka Ottokár intuitív meglátásaiban az emberi lélek négy irányú ösztönére talál. Azt mondja: Az egyik a *tudás ösztöne*, mely értésre, tudásra s kutatásra van; a másik a *művészeti*, az *alakító ösztön*, mely a léleknek a szimmetria, harmónia és a szép iránti érzéke; az *erkölcsi ösztön* a finom észrehevésre, spontán ítéletre jó és rossz közül s végül a *vallási ösztön*, mely természetes könnyűséggel segíti az Istennek megérezésére és fölismerésére.

S hozzáteszi: Egy tekintet a szentekre s a népek életére, a tények hatalmával bizonyítja a vallásos ösztön mélységes valóságát. *Mik a szentek? Típusok, melyeket a vallásos ösztön tett lehetségesekké s a kegyelem alakított ki remekékké.*

Prohászka szerint: mindenki, aki sikerült ember s nem torzó, lehetőleg e négy irányban fejleszti ki magában a természetes ösztönt. Ahol ezt nem találjuk, az már nemcsak embertorzónak is sok, de – állatnak is kevés. Mert hiába fordul érzékeivel természetes ösztöneinek engedve, csak a fizikai lét parancsoló szükségéi felé s a fejlődés fokozatainak keresztül már csak a tudás vagy csak a művészet felé, – az kevés, mert – igaza van – embernek való világot vallás nélkül teremteni nem lehet!

A természetet az erény fegyelmében nevelem és élvezem.²⁸ Prohászka Ottokár világnézetének sarkalatos tétele ez. Az ember egész méltósága s nagysága szerinte csak ebből bontakozhat ki, s csak ezáltal lesz több, erősebb s szárnyalóbb egyéniséggé azoknál, akik ugyan egyedek, de nem többek s nem különbek kóc helyett vérrel és hússal kitömött festett vásári bábuknál.

Miért? – Mert önmagunk megbecsülése abban áll, hogy megbecsüljük azt a végtelent, amelynek egy kiszakadt darabja lelkünk, saját valónk s hogy hiszünk az egyéniség valóságában.

S az élet csak akkor s csak addig jelent értéket szemünkben, amíg lelkünknek azon az ablakán merengünk el rajta, mely a végtelenre nyújt kilátást s tovább mutat s többet ígér, mint a sír nyirkos, férges cellája!

Mert ugyan, különben, minek élnénk?

²⁵ P. O.: Rorate coeli! – 73. old.

²⁶ P. O.: A diadalmas világnézet. 28–29. old.

²⁷ P. O.: A diadalmas világnézet. 30. old.

²⁸ P. O.: Rorate coeli! – 108. old.

Eligazít-e a természettudományok sivár világszemlélete az élet útvesztőiben? Ad feleletet arra, amikor az emberi jószándék hajótörést szenved az élet tengerén? A nyomoréknak mankót ad a tudomány technikája, de ad-e lábat egy jobb élet küszöbét valaha is elérni s ígéretet a kiegyenlítődés beteljesülésére? Mankó helyett lábat a vallás sem ad. De ez a világnézet ad szárnyat; s nem lesz rab az ember s nem tűnik el szeme elől az élet értelme.

Az a bizonyos metafizikai rejtély, melynek közelségére – Claude Bernard szerint – a tudóst is *az ismeretlennek szellője ringatja a tudatlanság fenségein*, az élet értelmére tanítja meg az embert, aki csak akkor talál rá, ha tapogatódzva is, mikor lelkébe néz. Volt-e már természettudós, aki az élet értelmének magyarázatát találta volna?

Az evolúció tana nem válthat ki megnyugtató érzést a szenvedő, küzdő emberben. A kérdés felelet nélkül marad s a természettudomány melyik törvénye vagy hipotézise tudná megnyugtanni a gyermekét ravatalánál sirató anyát? Miért a szenvedés, a könny, s miért egyáltalán az élet? Kinek szolgálhat örömeül a szenvedések céltalansága, s van-e ember, aki életének s haláltusájának fájdalmas vergődésében létének beteljesülését találná?

Nem hiszem. A tagadás csak addig öröm, ameddig a tudás mélységével kérkedik. A kérkedők pedig mindig messze járnak a tudás forrásától. A tenger titokzatos életének szépségéről többet beszélhet a bűvár, aki a mélység titkaiba is belátott, mint a hajós, aki csak a víz színén siklik tova. Csak a bűvár fogalma teljes a tenger mélyén élő virágok szépségéről.

Az élet értelmére csak a végtelen szemhatár mutat; ezért hirdeti Prohászka Ottokár, hogy az élet értelmét csak a világnézetet alakító vallás magyarázza meg. Mert e végtelen szemhatár nélkül nincs az ember elfutó életében lendület: *gondolataiban szkeptikussá, érzelmeiben cinikussá s életfolyásában blazírttá lesz.*

Ez pedig: blazírtság, szkepszis, cinizmus, – nem tűrnek meg világnézetet, következésképp – világuk sincs. Amijük van, az csak törpeség, vénhedtség s kedvetlenség. Az élet pedig ígéret, vágy s öröm s csak néha tövises s könnyes. Olyan, mint hajnalban a kivirult rózsza. Az illat, a szín s a pompa a lényeg s nem a könny, a harmat bársonyos szirmán s a tövis üde szárán.

Az élethez éppúgy hozzátartozik a szenvedés, mint a rózsához a tövis. Ha nincs rózsza tövis nélkül, nincs élet sem szenvedés nélkül. S mennél több szenvedést és megpróbáltatást tűr el felemelt fővel, annál szebb emberpéldány. A szenvedés azért kell, hogy az ember élni tudjon. Beleélni s belenőni a magasabb életbe, létbe, világba, végtelenségbe. Mint a tulipán-hagyma a föld fojtó kérgén át az ég napsugaras miliójébe!...

Mert *akinek Krisztushoz köze nincs, az lassanként lejtőre kerül; az első állomás a kétely, a második a szkepszis, az utolsó a cinizmus.*²⁹

Milyen más világ az ösztön heroizmusában élni! És nem pusztán a tudás, az alakítás és az erkölcsi ösztön világában, hanem az embert formáló, lelket adó, világnézetet alakító – vallásban.

Ez ragyog be vezető csillag képében lelkünknek a végtelen horizontra nyíló ablakán, megfejtve a tudás s a művészet rejtélyes csillagképeit is.

Mit akartok hát vallástalanok, akik a tudatlanság és tehetetlenség ingoványában lidérc-fényeket kergettek? Bénák, tehetetlenek vagytok s hiába a technika csodálatos ezer vívmánya, s hiába a repülőgép: rajta az eget el nem éritek, a földre pedig vissza kell térnetek! Csak a vallásos világnézetnek van hatalma legyőzni a földet s megközelíteni a földöntúlit, lebírni a végest s meggyőzni a végtelent!

De ki ad nekünk erőteljes, harmonikus világnézetet, amely a földről az örök életbe visz s mely *nem szubjektív képzeteken, hanem ideális valóságokon épül fel?*³⁰

Prohászka ott áll a barlang szájában,³¹ melynek mélyén a világhódító Krisztus fekszik jászolában. Kutató szemével keresi az embernek való eszményi világot és kultúrát.

²⁹ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 242. old.

³⁰ P. O.: A diadalmas világnézet. – 36. old.

³¹ P. O.: Glória in excelsis! – 14. old.

Palettájáról találó színekben elevenedik meg a római világ az erő, jog, politika, gőg és beteg lélek bíborszegélyű tógájában; a görög világ elméssége, a szépség kultúrája és az ész-embere; a zsidó világ egoista öntudata, a hindu világ lemondásteli rezignációja. És fölérte bennük a történelmen végighömpölygő isteni kinyilatkoztatást: kezével a keresztény világ felé mutat.

És merre mutat a filozófia?

Prohászka szakadatlanul érvel vele a keresztény világnézet javára. Munkáiban elszórtan benne van a filozófia egész története és kritikája. Nézzük csak! Igaza volt-e, amikor a filozófiák törvényein túl, azt a világot állítja elénk, ahol a vallás valóságos igazság, nem egyoldalú és túlzó s amelynek vannak ideáljai: *reális* és *transzcendens* ideálok, amelyeket így magyaráz: *súlypontjuk túl van, azért transzcendensek és azért reálisok, mert igazak és valók!*³²

Valóban, Prohászka Ottokár transzcendens lélekkel és reális kézzel fogta meg a kérdést.

Honnan? Hová? Minek?

Nem felelhetett rá Thales hitével, hogy minden a vízből lett, vagy Herakleitos-szal, hogy mindennek őse a tűz és kigúnyolja Anaximenest, aki a levegőt isteníti. És nem láthatta a valóság lényegének Pythagoras-szal a számot. Nem akart Protagoras-szal szofista és Demokritos-szal materialista lenni. Nincs benne sokratesi irónia és nem ismeri el, hogy az erény a tudáson alapszik; inkább Plató vonzza, aki az élet egészét figyeli, s Aristoteles, akiben átmenetet lát Szent Ágoston felé. Nem hisz a sztoikusoknak, mert Jézus „praktikusabb Zenónál” s megveti az epikureusokat s kigúnyolja a szkeptikusokat.

Meghajtja lobogóját Aquinói Tamás előtt, de azért nem esik a skolasztikusok hibáiba és meglátja Szent Ágostonban a patrisztika hibáit. Nem tud nominalista lenni, hogy magát az egyház tanaitól függetlenítse. Elveti a humanizmust s az újkor két nagy irányát: a racionalizmust Descartes-tal s az empirizmust Baconnal és Hobbes-szal. Spinoza panteizmusa és Leibniz gondolatvilága cél, lét iránt érthetetlen előtte. Eldobja magától Hume szkepticismusát s Diderot-val a szenzualizmus irodalmi filozófjait. *Kant szubjektivizmusa szép, de nekünk nem elég!* – mondja. És nem tud felolvadni lelke az új kor ezer más képzeleten építő idealistájában sem. Idegen neki Fichte és Hegel, Schopenhauer és Harnack és érthetetlen Spencer és Nietzsche.

Mindezzel szemben Prohászka Ottokár lelke mélyéig modern és idealista. Lelkének kétezeréves hitével ott áll a barlang szájában és Krisztusra mutatva, az igazság revelációjával szól: *Legyünk modernek és legyenek ideáljaink.* De ezt ne keressük, csak a tudomány iskoláiban, az ész, a tudás, a tudós világában, aki *csak tudni akar és élni elfelejt!* Prohászka élni és nemcsak tudni akar. *Mert filozófia, műveltség jó dolog, de csak dísz; a pamlagon, a szalonban, párolgó tea mellett megjárja. Jó az embernek, ki a világban békésen él s egészségnek örvend, de... a kultúrának nincs meg az öntudata, hogy segíteni tudna az emberen... Kiemelni a sötétségből s az őt fenyegető letöréstől nem óvja. Ezt Krisztus teszi...*”

Prohászkaiban a vallásos világnézet diadala, mely átcseng a modern élet ideálokat kergető hangzavarán az, hogy amíg a modernnek a modern stílusnak keresnek új ideálokat, addig a kereszténység a régi és örök ideálokat akarja modern stílusban kifejezni.³³

Igen. Mert a kultúra: nem tudomány kazalszámra; nem művészet múzeum-számra; nem tanultság, absztrakt rendszerekbe való beletalálás. *Kultúra: a nekem való élet állításának módja, a nekem való tudásnak érvényesítése; kultúra a nekem való világnak meghódítása.*³⁴

Élet, élet, hirdeti Prohászka Ottokár: *amelyet a kereszténység tetté vált azáltal, hogy evangéliumában az idealizmust valóságnak és nem érzélgésnek nézi!*

Prohászka Ottokár, hogy megtalálja a modern ember útját a valláshoz, föl akarja előbb érteni a modern ember pszichológiáját, mely – szerinte – a kereszténységgel szemben új

³² P. O.: A diadalmas világnézet. – 37. old.

³³ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 67. old.

³⁴ P. O.: A diadalmas világnézet. – 39. old.

elhelyezkedést keres. S latolgatja *az eszmék esélyeit*. A reneszánsz lázas természetimádóját, a XVII. század udvaroncait s a száraz ész embereit, a XVIII. század tilinkózó pásztorait s végül a modern embert, akik egyaránt „új világteremtő hatalom oltalma alá vonulnak”, mint reményteljes processzió vagy dulakodó ember-tömeg: *a kiegyensúlyozott gazdasági élet hatalmának oltama alá!* S a termelés módjában, mely az új világ boldogságának kulcsa, bárhogyan alakuljon is a nemzetek egymáshoz való viszonya, a társadalom s az egyén élete: itt is csak egy mottó van, csak egy ígéret, akár a történelmi materializmusban, mely terrorból hirdet erkölcsi axiómákat: *Nincs két dolog; anyag és szellem; test és lélek; nincs túlvilág, csak földi lét; nincs mennyország, csak földi boldogság!*

Ha ezek az irányzatok mind a lét harmóniájának fölértésére törekszenek is, azt elérni mégsem fogják bírni. Jól látja meg Prohászka Ottokár, hogy e korok lelke: *a bizalomtól duzzadó s öntelt lélek*; mely könnyen válik dekadenssé és pesszimistává. S kísérik figyelemmel: a dekadencia sántító ritmusai ott vonaglanak e korok zenéjében.

Ezzel szemben, milyen gyönyörű és felemelő, ha arra gondolunk, hogy *belép a gót dómba a szegény kondás, ki nem ért a művészethez s kultúrához s belép az építőmester, a művész is és mindhárman letérdelnek; letérdelnek, hogy Krisztust keressék...*³⁵ Prohászka Ottokár végigtekintve az emberiség szellemi fejlődésének korszakain, a történelemből kettőt állapít meg. Először azt, hogy mindegyik kor embere az előzőével szemben modern volt, a modernség tehát ma sem lehet bizonyos szellemi áramlatok győzelmének akadályá; másodsor azt, hogy minden szellemi áramlat, melyhez az ember csatlakozott, – végül is csalódást hozott számára, egyedül a kereszténység volt az, melynek még a legdekadensebb korok is kitermelték szentjeiket!

Kétezer esztendő szellemi történetéből azt olvassa ki, hogy az ember soha sem állhatott a lét s az élet objektív alapján, mert eszméiben mindig csalatkozott. Ezért mondja: *értsük meg az embert minden rajongásában s törekvésében, vágyaiban s akarásaiban, meglátva lelkiületében azt is, ami beteges, túlzott s egyoldalú és segítsük őt biztos, objektív s reális alapra, hol a sok csalódás után megnyugvást talál.* Állítsuk rá a diadalmas világnézet péteri kösziklájára.

Itt a péteri kösziklán, Isten közelségében fedezni fel *az erős, nemes élet derült, meleg napsugaras atmoszféráját*, itt szabadul fel a lélek *a pozitívizmus vagy agnoszticizmus lidércnyomásaitól* s emelkedik *verőfényes magaslataira*; innen látni *a hitetlen, meghasonlott világnak kimondhatatlan nyomorúságát s a pozitívizmus öncsonkított alakjait; kik mozgással s lökésekkel akarják azonosítani a lelket, a gondolatot s akaratot*; innen lehet megsajnálni *a nagyzás önkívületében dühöngő moderneket* s innen lehet szemlélni egyszersemind *az élet napsugaras kertjeiben dőzsölő, valamint a szenvedés éjjéli oldalain ténfergő, kétségbeesett emberiséget.*³⁶

Álljunk tehát a diadalmas világnézet péteri kösziklájára.

Így ítél s nagyon jól ítél Prohászka Ottokár, amikor az esélyek törvényét vizsgálja. S a pszichológiai fejlődés menetét véve alapul, megformulázza a modern ember feladatát; előbb azonban megállapítja azt, hogy az emberi szellem váltakozva cikcakkban halad, mint a villám, hogy az egyoldalú irányzatok ellentétekké növekszenek s hogy a modern embernek feladata: *az egyoldalúságokat felérteni s azáltal azokat legyőzni.*³⁷

S e megállapításainak igazságához kétség sem férhet.

Figyeljük meg, mennyire igaza van, amikor azt mondja – első tételét bizonyítván –, hogy *a szellemi élet az inga lengéséhez hasonlít s a lélek majd a külvilágba leng ki, majd meg ismét visszaleng önmagába.* Másképpen: *majd a világ, majd a belső élet vonzza őt.*

³⁵ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 217. old.

³⁶ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 103. old.

³⁷ P. O.: A diadalmas világnézet. – 69–70. old.

S rámutat: itt van mindjárt a misztikus keresztény középkor; benne elvész a hittől a világ. A XVIII. század idealizmusában pedig a világ az „én”-től. Csak a *hit*, vagy csak az *én* érdekli, akár a reneszánsz emberét csak a *föld* s az ég alig, vagy semmit.

Ezek azok a különbségek, melyek ellentétekké élesednek. S kiolvashatjuk Prohászkaival a pszichológiai fejlődés törvényszerűségét, akinek megállapításai szerint: a történelemben a logikai irányzat váltakozik az esztétikával, az ész a fantáziával, a deduktív gondolkodás az induktív módszerrel s az idealizmus a realizmussal.

Ezeket át Prohászka Ottokár arra akar minket megtanítani, hogy tegyünk belátásra szert, mert ha ezt eléri az ember, a kiélesedett ellentétek elhomályosulnak s lassan el is tűnnek. S az ember „szeretheti a szép földet s szeretheti a végtelenül szebb eget, – szeretheti a természetet s ugyanakkor lelkesülhet a kegyelemért, – szeretheti az életet s ugyanakkor meghalhat az örök élet vágyától, – szeretheti az erőteljes, fejlett individuumot, s ugyanakkor karjain hordozhatja a gyöngét, a szegényt s az egész emberiséget.”

S mindehhez hozzáteszi, apostoli lelkének legszebb és legértékesebb kívánságaképpen: „Elismerem, hogy sem a múltban, sem a jelenben még nem sikerült az embernek, hogy a harmóniát megteremtse! E részben kevés köztünk a „szerencsés művész”; s mégis csak az volna a legszebb, ha valamikor közkinccsá tehetnék ezt a harmóniát!”³⁸

Osztatlan emberek kellene – írja máskor –, nagyok lélekben, erősek reményben, lelkesek hivatásban; kik letörnek minden irányt és törekvést, minden vágyat, mely reménységünkkel s hivatásunkkal ellenkezik ... Ó, törekedjetek egységesítésre az érzéki életben, a törekvésekben s az ész és akarat aktuális használatában.³⁹

És odaállítja az ember elé, mint ideált: a természetet, az élet szépségét s az egyéniség gazdagságát és határozottságát, a belső világ kimélyítését, a vallás bensőségét, a művészet szárnyalását.

Természet; a természet szeretete! Mennyire szüksége van a modern embernek arra, hogy ezt az évszázadok óta kísértő eszmét végre is helyesen s jól értse fel. Nem kell a panteizmus érzélgőssége kísértsen, hogy a világ és természet szeretete mögött Isten szeretetét keressük. *Nekünk a kultivált, a fegyelmezett, a nemesített és eszmékkal beoltott természet kell.*

Prohászka Ottokár világa: a szellemmel átítatott, gondolatokkal s nemes érzésekkel telített természet! Ezt szereti, ezt s különb szeretettel mindenki másnál. Szeressük tehát a természetet! – kiáltja nekünk, mert *önmagunk is a természet egy ragyogó darabja vagyunk.*

De hogy és mit szeressünk benne?

Az azúrkek eget, a virágos palásttal betérített mezőket, az arannyal szőtt búzatáblákat, a pacsirta dalát s a hegyi patakok kristályos csobogását? Vagy szeressük a fekete, borús felhőket s a robajló ég dörgését, a letarolt mezőket s az esőmosta ugart, a bagoly huhogását s a vihartól fölkorbácsolt folyók zuhanó, piszkos árját?

Szeressük azt a természetet, amely az élet szépségét adja belső világunk tükrében. Az istenembert – az emberben. A Teremtőt – a természetben. Az érzékiséget – az anyaságban. A hivatást – a születésben. Az életet – a létben. A létet – a célban.

Természet, élet; az élet anyagi örömei mind eltölthetnek. *De világnál, testnél jobban kell szeretni a lelket s a lélek önfenntartási ösztöne erősebb kell legyen, mint a világ, a test és vér szeretete.*⁴⁰ Ezért szögezi szembe Prohászka Ottokár a nietzschei érzékiségnek a maga törvényét, amely így szól: Emberi előkelőségre emelt, eszmék uralma alá hajtott s az erény hatalma alatt álló érzékiség kell!⁴¹

Itt nem veszt el az ember a céltalanságban s nem lesz ló Nietzsche folytonosan forgó kerekében. És nem öli meg önmagát; nem törpül el az élet nagy hegyei mellett és nem süpped

³⁸ P. O.: A diadalmas világnézet. – 72. old.

³⁹ P. O.: Rorate coeli! – 42. old.

⁴⁰ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 215. old.

⁴¹ P. O.: A diadalmas világnézet. – 88. old.

el az élet ingoványában. Kiemelkedik a semmiből, nem senki, hanem valaki lesz, a *természet egy darabja*, aki nem azért van és él, mert született, hanem, mert élnie és lennie kell. És életébe eszméivel visz nagyságot. *Az ember nagysága eszméitől függ!* – mondja.⁴² Mert mi a világnézet? – Tényeknek és valóságoknak az eszmék keretébe foglalt szemlélődése. Mennél szárnyalóbb az eszme, annál nemesebb az élet és kifejezőbb az emberben a lendület.

Prohászkaiban nincs az étellel, világgal szemben rezignáció. Tud lelkesülni és lelkesíteni. Meglátja az élet szépségeit a világ forgásában, az élet ösztöneiben, a virágzó emberben. Testben, vérben, tudásban, művészetben. A szépség kultuszában is. Csak azt akarja., hogy a szem, amely nézi és gyönyörködik benne, maradjon a lélek tükre. Mert *a szépség kultusza gyöngít, ha csak a fölületen reng; az érzéki forma szépségeiben mindig a lelkileg jelentőséges, a megindító, a szívreható elemet kell tekintem.*

Szeressük az életet, hirdeti, de nem a szenvedély viharaitól meghántott kopasz fákat, hanem a virágzó és zöldelő lombkoronákat. *Nekünk nem söprő, de ágas, lombos, virágos fa az élet!*

S ne feledjük, hogy *az erőteljes természet, mely az erény határai s korlátai közt él, életet nemz, a megbecstelenített természet pedig nyomort terjeszt életképtelen gyermekeiben.*⁴³

Milyen élet kell hát nekünk?

Prohászka Ottokár klasszikus tömörségével és világosságával felelt meg erre is. S a választ az élet értelmének megvilágításával adta meg.

Az életnek értelme – írja – nem az élet, mely szétfolyik, mint a kiöntött pohár víz, – nem is a haza, melyet elveszthetünk, – nem is a nemzet, mely vértanúságra lehet hivatva, – nem is a kultúra, mely a mi kézművünk; hanem *az élet értelme a nagy eszményi kötelességek teljesítése s az embernek a szuperindividuális eszménységbe való bekapcsolódása.*⁴⁴ S legyünk alakítói saját világunknak. Teremtsünk bele erényünk által világosságot s e fény mellett legyen programunk az, ami *minden élet programja: teljesíteni minden igazságot!*⁴⁵

Igazsághoz élet kell; az életnek forma, s alak. A z emberi élet alakja – az egyéniség!

Prohászka Ottokár ilyen kapcsolatot lát meg az evangélium világosságánál *élet és egyéniség között.*⁴⁶ Nem csupán a legtisztább katolikus felfogás ez, de a legemberibb s az emberben is a legméltóságteljesebb világnézet, mert ez egyéniséget ad s az evangéliumi öntudat olaját önti az emberi lélek eddig üres mécsébe. Krisztus nemcsak az Isten fia s az Istenség második élő és valóságos személye, hanem ember is, akiben *az ember lépett a világba*, hogy öntudatának ez isteni hatalmával uralma alá hajtja a világot. Nekünk krisztusi öntudattal, egyéniségünk erejével kell meggyőzni az életet! Mert Krisztusban lehelt ránk az örök élet s benne lépett le hozzánk a morális nagyság; megérintett s mondá: kiáltsd: *ÉN több vagyok, mint minden!*”

Ez a világ a történelemben fejlődött ki, akár az emberiség, s ami fő, itt a történelemben lépett hozzánk az Isten: „Hozzánk lépett Krisztusban, önmagát, a valóságot, igazságot, szépséget s kegyelmet benne mutatta meg nekünk: „*plenus gratiae et veritatis*”, telve kegyelemmel és igazsággal. Az ember Őt nézze s Hozzá ragaszkodjék; ne csússzék le a mechanizmusba a történelem magaslatairól s ne az egyéni benyomások s bizonytalan alakulások káoszába az isteni képmás verőfényéből.”⁴⁷ A hittel át kell nyúlnunk a világon túlra, hol a túlvilági valót Krisztusban találjuk föl.

⁴² P. O.: A túlvilág tornácaiban. – 108. old. – A Jordán partjától Táborhegyig. – 138. old.

⁴³ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 143. old.

⁴⁴ P. O.: Az objektív idealizmus. – 25. old.

⁴⁵ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 183. old.

⁴⁶ P. O.: A diadalmos világnézet. – 105. old.

⁴⁷ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 180. old.

Ez az „isteni zóna”, melybe Prohászka Ottokár beállít embert, lelket, természetet, társadalmat, szenvedélyt, erényt és jószágot s végül jogot és igazságot. Mert *nem elég* – írja – *a jogos igazságra alapítani, hanem magát az igazságot kell egy felsőbb régióba beállítani.*⁴⁸

S miért mondja, hogy az emberi élet alakja az egyéniség? Mert – szerinte – *az egyéniségben alakul ki a világ!*

Látszatra egocentrikus felfogás ez. Pedig azt, hogy több vagyok, mint minden, hogy a világ közepe én vagyok s hogy minden értem van, csak úgy értsük, hogy *csak az van, amit én nézek ki a világban... amit ismerek s amit hiszek, amit érzek és szeretek.* S az értem pompázó világ sem azért van, hogy én legyek annak korlátlan ura, hanem azért, hogy bennem virágozzék ki s bennem törjön minden sudárba s csattanjon bimbóba, mert rajtam keresztül s „belőlem vágyik életbe a lét”!

*Az élet mint csíra rejlik bennünk s azt ki kell fejleszteniünk.*⁴⁹ Ez az egyéniség s az öntudat, a lélek s az ember: hivatása!

Ez tehát az élet értelme. Értékét pedig az egyéniség, „a belső embernek kialakulása szabja” meg! Nagy művészt követel ez, különbet Michel Angelónál és Donatellónál, Corregiónál és Tiziannál; különbet a világ minden nagy művésznél. Ez krisztusi embert követel!

Ez a krisztusi ember lesz az a szerencsés művész, aki a művészet jegyében alakítja ki, teremti meg s nem kőből, de élő organizmusból, nem festéssel, de pirosuló meleg vérrrel, nem kövekből, de jó cselekedetekből a lélekkel tele emberből – a „szép egyéniséget”.

Mit értett Prohászka Ottokár szép egyéniség alatt?

Három energiának – a fizikai és morális energiának sa kegyelemnek, *mely a természetfölötti rendben az Isten külön behatásait szolgáltatja*, harmonikus összeolvadását, mely mint eredőt adja a szép egyéniséget.

Sürgeti, akarja, követeli és kéri a szép egyéniséget!

Mert, ha már nem hisztek neki, higgyetek legalább Tolsztojnak, hogy „... der einzige Sinn des Lebens das Erfüllen des Willens Gottes ist!...⁵⁰ Higgyük el Prohászkanak is, hiszen nem jár balga hiedelmek évezredek babonái között. Higgyük el nyugodtan, mert maga mondja, ez úgysem tolsztojizmus, hanem *Evangélium!*

Légy tehát szép egyéniséggé!

Prohászka Ottokár a lélek-ember belső világában is harmóniát követel. Egységesítést az *érzéki életben, a törekvésekben, az ész és akarat aktuális használatában.*⁵¹ S azt mondja: két eleme van a szép egyéniségnek: a *világnézet* s a *harmónia*: lélek és test, erkölcs és ösztön, fizika és morális között.⁵² És találjunk rá a lelkünkre s becsüljük meg azt. S akkor vigyük bele a lelket *értelmünkbe, érzésünkbe s akaratunkba.*⁵³ „Sem erő, sem tehetség, sem termelés, sem munka nem lehet az élet tartalma. *Tartalom, öntudat, hűség, bensőség az élet első követelménye.*”⁵⁴ Legyen az élet tevékeny: amely *hitet, reményt és hűséget terem.*⁵⁵

Harmóniát az emberbe, egységet érzéki és szellemi világába!

Ez Prohászka Ottokár kívánsága s igaza van: ez gazdagság, ez boldogság, ez dicsőség!

Gazdagság, mert a világ a szép egyéniségben válik öntudattá; boldogság, mert az élet bamba tengődés vagy hervasztó kín, ha nincs benne harmónia és öröm; dicsőség, mert a

⁴⁸ P. O.: Az objektív idealizmus. – 36. old.

⁴⁹ P. O.: A diadalmas világnézet. – 114. old.

⁵⁰ Levél Schmidt Jenőnek. 1901. VI. 2-án (P. O. i. m. 116. o.)

⁵¹ P. O.: Rorate coeli! – 41., 42., 43. old.

⁵² P. O.: A diadalmas világnézet. – 118., 119. old.

⁵³ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 227., 319. old.

⁵⁴ P. O.: A Táborhegytől Bethániáig. – 42. old.

⁵⁵ P. O.: Rorate coeli! – 18., 19. old.

Teremtőt az az ember dicsőíti meg, aki az ő gondolatait átveszi s önmagán kialakítja. *A szép egyéniség a teremtés koronája, benne kivirágzott az élet.*⁵⁶

Ez a kivirágzás – állapítja meg Prohászka – nem lehet el eszményi irányzat, ideál nélkül. Ennek küzdeni és harcolni kell!

Ideál, génius, gladius! – kiáltja: ezek az arisztokratikus lelkek töltekezései.

Kik vagytok ti, arisztokratikus lelkek?

*Az Isten fiai, kik az istenülésért az individualitás révén olimpiai versenyre keltek s jelszavatok: éljen a jobb, a legjobb!*⁵⁷

Máshol így jellemzi őket: E lelkek azok, kiknek szemében a világ elvesztette értékét a vele szemben álló örök értékekkel szemben; kiknek az igazság többet jelent a szenvedésnél, akiknek meggyőződésük és hitük töretlen erőt ad megküzdeni minden erőszakkal s inkább kegyet, előmenetelt, tiszteletet, barátságot, vagyont, életet veszítenek, mint meggyőződést!⁵⁸

S kiadja a jelszót: Az *ideál* Krisztus; a *génius* ihletésének eredménye a szép egyéniség; a *gladius* pedig eszköz a gondolat kezében!

⁵⁶ P. O.: A diadalmos világnézet. – 120., 121. old.

⁵⁷ P. O.: A diadalmos világnézet. – 124. old.

⁵⁸ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 117. old.

Végenyészet és halhatatlanság

Nem volt még kor, amely annyira eltávolodott volna Krisztustól s mégis annyira rászorulna, mint a mai” – írja a hitetlenből hívővé lett Papini Krisztus története c. művében. S mennyire igaza van, amikor azt mondja: az embernek, ha végcéljára tekint, nincs más választása: vagy az Isten, vagy a Semmi.

Végre is az élet élet, amely kezdődik; a világ világ, amely lett valamiből s az életfolyam az emberi lélek medrében folyik valahová. És jön az Ősforrástól. Itt kristályosodik ki Prohászka Ottokárban a *Szentháromság* misztikus hite.

*Az Atya: az ősélet, mint őselv, mely nem való egymástól; a Fiú: az ősélet, mint folyamatban levő, mint amely átömlik az Atyából a Fiúba; a Szentlélek: az ősélet, mint éltetés, megnyugvás, öröm és tetszés.*⁵⁹ Prohászka Ottokár számára az ideál: *Krisztus. Krisztus, aki nem zsidótípus, nem klasszikus, nem elsős századbeli, hanem örök „tegnapi és mai”.* Krisztus: Isten az emberben. S azért lett istenember, mert nemcsak megváltani, de példát adni is – született. Nemcsak Megváltó – de Ideál. A tegnapi és mai ember örök ideálja.

A modern emberhez szól az ideálnak a célkitűzése, akiben benne él a vágy minden hitnek a megértése és fölértése után. Prohászka ugyan nem ad ennek határozott kifejezést, de megérzi s mikor az evangélista Mátéra gondol, így magyarázza: *Krisztus küldetése nem a vakok, süketek, sánták gyógyítása; e csodákkal csak azt bizonyítja, hogy az Isten küldötte volt!*

Beszéljünk a modern embernek csodákról, nem hiszi el. Nem csodákat kell hirdetni s pusztá tanokat terjeszteni; hanem tényeket kell igazolni s fölértetni.

Ezért mondja Prohászka Ottokár, hogy Krisztusnak ragyogó alakját abba az ázsiai világba kell beleállítani, melyben élt s nem ebbe az európaiba, mely már az ő szellemének leánya. *Az Evangélium, hogy tény s nem tan, s hogy az egész, nagy világesemény semmi egyéb, mint Krisztusnak ragyogó egyénisége, csak így érthető meg.* A kereszténység elleni reakciók, az első hét század herézisei, mind-mind ezt bizonyítják. Mert az ázsiai ember-alávalóság hitébe állt bele Krisztus, az emberben nyilvánvalóvá lett Isten.⁶⁰

Ez forradalmat jelentett s forradalom volt s különb, mint az emberiség által megcsodált, a civilizációtól megborzadt s Carlyletől megénekelt „világmegváltó” francia forradalom. S jól írja Prohászka Ottokár, hogy *a Krisztus-arcnak kerete a világtörténelem!*

Mindaz, ami Krisztus megdicsőülését követő kétezer esztendő alatt történt, a nagy szellemi áramlatok s hatalmak, életek s halálok, lelkeket s földet égető világesemények, mindmegannyi ékkövek a História csillogó aranyláncán.

Prohászka még ennél is továbbmegy. A tigris-Cézárók s Dániel látomásának szörnyei is – hite szerint – e képet hivatottak koszorúzni. Nem tesz különbséget. Hirdeti: *Krisztus beleállt a világba, izzó nap lett, lefogta a bolygókat s a holdat; való élet lett az eleven Krisztus; lelke pedig a leggazdagabb, a legérzelmesebb s hódító nagy lélek!*

Értsük föl e lélek nagyszerűségeit.

Prohászka Ottokár *Jézus gazdag lelkéről*⁶¹ írva, így jellemzi e lélek megkapó, csodás világát:

Gazdag lélek, mert csak ennek a léleknek van igazán világnézete, mely földet és eget s az egész világtörténelmi fejlődést harmonikusan egybefoglalja: látja az Isten terveit s a predesztináció örvényeit.

⁵⁹ P. O.: A pünkösdi lélek. – 3. old.

⁶⁰ P. O.: A diadalmas világnézet. – 128–141. old. „A mi Urunk Jézus Krisztus”.

⁶¹ P. O.: Rorate coeli! – 163. old.

A legérzelmesebb lélek..., mert a végtelennek nagysága megolvad lelkében s paraboláiban olvad szét.

Hódító lélek... Meghódította az eget, megnyitotta kapuit s utat tört hozzájuk, utat, viharos, küzdelmes, de fölséges utat!

„Jézus.”

E szent név felé fordulunk hitünkkel, szeretetünkkel, reményünkkel! Harcaink célja, szenvedéseink enyhítője, bűneink megváltója, pusztuló magunk feltámasztója.

Jézus! A legnagyobb nagyság, mely földön megjelent.

Prohászka Ottokár színpompás gazdag lelkének mélyéből így emelkedik ki hozsannás alakja: nem irt, nem faragott; de élt, s életével alakította ki a mennyországot. Nem vonult végig a földön hadsereggel s mégis új világot alkotott. *Születése a történelem legnagyobb adata.* Nincs geológiai, nincs történelmi korszak, nincs csata és trónfoglalás, nincs felfedezés és találmány, melyet össze lehetne hasonlítani Betlehemmel... Fáraók, satrapák, pagodák is jeleznek kultúrát, de az emberi történetnek morális nagyságát Jézus adja!⁶²

Nehéz öt felérteni és méltányolni!

Prohászka Ottokár világító szelleme itt is utat mutat s világot gyújt. S így szól hozzánk:

Ha az Urat méltányolni akarjuk, tisztába kell jutnunk először *egyénségének páratlan fölsége, másodsor szellemének nagysága s a világra gyakorolt kihatásának titka* iránt. E fölség abban jut kifejezésre, hogy mindazt, ami nagyot, mélységest kiválthat az Istenből az emberi élet s amit kaphat az ember az isteni életből, Krisztusban látjuk előttünk. Prohászka Ottokár tömör nyelvén e gondolatot még így fejezte ki: *Krisztus nekünk az istenség kompendiuma!* Nekünk Krisztus azért minden, mert az isteni benne talált emberi kiadást.⁶³

Ami Krisztus szellemének nagyságát s a világra gyakorolt kihatásának titkát illeti, itt Prohászka szerint a kérdés az, *hogy mi az, ami által Krisztus hódított?*

Idézi szintén Pollák Illést, aki abban látja Krisztusnak legragyogóbb gondolatát s egyetlen világraszóló tettét, amely felforgatta a világot s forrongásba hozta a népeket, hogy: „Krisztus a gyengének hirdette az élethez való jogait!” De tagadja, hogy ez krisztusi föltétel volna. S ezt illetőleg Prohászka így válaszol: *Krisztusban nyert kifejezést a legértékesebb, az embernek istengyermeki öntudata!*⁶⁴

Ez a Krisztusban – az emberiség életében – megjelent tény az, ami mindarra magyarázatot ad, ami által Krisztus hódított s ami által fölérhető a világra gyakorolt kihatásának titka.

Ez a krisztusi tény felforgatta a világot. A lélek forradalma volt, fegyver nélkül. Forradalom, amiből a szabadság rózsája virult ki.

De ez a kivirágzás emelte úr-emberré az embert. Méltóságot adott s emberi öntudatot. Gazdagságot, nem pénzben, de lelkiekben; szabadságot, nem politikailag, de az Evangélium szellemében; igazságot, de nem a helytartóknál, hanem az örök élet ítélőszéke előtt. A kiegyenlítődés nagy gondolatában pedig erőt sugárzott a szenvedők morális és fizikai életébe.

Emberré formáló és embert megváltó gondolatok ezek. Tények, melyeket az Evangélium általa adott, a tan pedig, mely nyomában támadt, ma sem más, csak az élet lehelete! S jól mondja Prohászka: *Nem azon van a súly, hogy Krisztus mondta, hanem azon, hogy úgy mondta, hogy a szó benne élet volt!*

Élet! Az élet az vonz; annak mágikus ereje van; az centrifugális erő, mert centripetális ereje, vonzás helyett taszítása csak a halálnak lehet.

Élet! Ez így kimondva s leírva már utat épít s az úton forgalmat teremt. Különbet, mint minden zsibongó metropolisz zakatoló világa.

⁶² P. O.: Glória in excelsis. – 93., 94. old.

⁶³ P. O.: A diadalmos világnézet. – 128–129. old.

⁶⁴ Pollák Illés: Erősek és gyengék. – 251 old. – P. O.: A diadalmos világnézet. – 139 old.

Krisztusi élet! Erre az útra irányul végezetül is minden forgalom. Mert önmagát még senki túl nem élhette s a krisztusi élet halálunkban világosodik meg. előttünk. Ha az Evangélium szerencsés művészei voltunk már emberi sorsunk beteljesedése előtt, ott túl a nagy úton, a keskeny kapu előtt elkápráztat az isteni fényesség, mint apostolait Krisztus a Táborhegyén... S ha elfelejtettünk már itt e földön, emberi ruhánkban munkásai lenni Isten szőlejeknek, ha elfelejtettünk kapálni, kötözni és szüretelni, ott túl a nagy úton, a keskeny kapu előtt sötétség öli majd szemünket s kétségbeesetten, didergő lélekkel halljuk az elemek háborgását, sziklák repedését, villámok csattanását, mint Isten fiának gyilkosai a Golgotha-hegyén...

Krisztus nem halált, de életet jött hirdetni. A keresztfán az élet teljesedett be, bár a farizeus lelkek s Róma miazmás levegőjű betegek Krisztus fölött a halált kiáltották ki Imperátornak. Pedig Krisztus volt az Imperátor, a halálon is győzedelmes élet! Győzelmes csatáit a lelkekben vívta meg s akiket legyőzött, rabul ejtett, de nem rabláncra verve vonszolta maga után caligulai örületben, hanem kardot adott kezükbe s azok önként követték s követik ma is.

Hová?

Mindig dicsőségesebb s diadalmasabb harcok színterére s azokon át az *Isten országába!*...

Itt is nap ragyog, bolygók keringenek, csillagok ragyognak s itt is kacag az ég.

A nap Krisztus kápráztató fölsége, aki csillogó sugárszálakkal borít el mindent, az Atya trónját, az isteni fénysugarakban fürdők ezreit s a tisztuló lelkeknek Hozzá vezető csillagos útját.

Itt is keringenek bolygók: a szép lelkek, a szentek s az apostolok, az Isten imáadásában s a szeretetben nagyok lelkei.

Itt is hívogat puha pázsit végtelenje s itt is rengenek aranyos búzatáblák a végtelen fuvalmának érintésére. S itt is csobognak kristályos patakok s mossák a salak aranyszemeit. Itt is dalol a pacsirta, mikor a kéklő messzeségbe húz, Isten dicsőségét zengeni. Itt is csattannak bimbóba virágok s zümmögnek ezüstszárnyú méhecskék s találkoznak felséges nászban hófehér pillangók. S itt is zeng a természet ragyogó himnusza félelmetes hegyóriások magasbatorő, csillogó csúcsain, lankás völgyein és csalitos ligeteiben ...

Szent természet! Felső ember, csodálatos állatvilág, bársonyos fű, zöldellő fa, illatos virág, döbbenetes szikla, gyöngyöző és rohanó vízár, fénykoszorús égi bolygók, sugárkéven nyargaló nap, tüzes szekér... Minden, minden Téged dicsóít, bizonyít, imád, hirdet nagy Alkotó! Ez, ez a Te országod, melynek eljövételét várjuk s nem látjuk meg, hogy már benne is élünk, mint a pompázó virág titokzatos gumójával a földben és bársonyos szirmaival a napfényvel csókolt levegőben... Földön élünk, hogy az égbe nőjünk...

A végtelen kegyelemben világosodik meg az Ég, gigantikus magassága, minden csodálatos nagyszerűsége, mely arra nevel, kér, biztat, üz, hajt, ösztönöz, hogy megéljük, felfogjuk ennek a világnak elragadó szépségeit lelkünkben. Isten országát, melyről Szent Pál mondta s Prohászka magyarázta, hogy a Te országod *az erény, a béke és öröm a szíveinken át a Szentlélekben.*

Az Isten országa nem mindig verőfényes. Hadak útjain is járunk, a tisztító tűz kísérteties világában, viharban, melynél különbet nem élt át Péter a tavon és a százados a Golgotha tövében. *Az ország Urának élet s elmúlás hódol.* Uralma végtelen; hatalmának köréből kilépni nem lehet senkinek; nincs talpalatnyi föld, hol bárki is megvesse lábát, hogy a világot sarkaiból kivesse. Jerikó falai leomlottak, *Babilonból puszta lesz, a világból eljegesedett gömb, vasból rozsdá, gránitból por, tölgyből redves fa, szépségekből fogatlan anyókák, demagógokból öreg gyerekek ... minden elmúlás is az Ő nagyságát tiszteli... az elmúlással is hódol az örök ifjú életnek, az Úrnak a lét!* Az ország Ura mindenféle úton vezet, de mindig boldogítani akar: verőfényes világ, felhőzött égbolt, csillaghullás és jégverés, *egészség,*

*betegség, gazdagság, szegénység, dicsőség s gyalázat, hosszú, jó élet vagy keserű áldozat, ezek mind útjai. Csak három talizmán jegyében élj s ezt őrizd, mint drága kincset: legyen Istened, legyen Krisztusod s legyen az Úr barátod!*⁶⁵

S mi az Isten országa a világban?

Több igazság, – mondja Prohászka Ottokár – nagyobb jószág, boldogabb élet, világjobbulás adventi mozgalomban. Éljen bennünk *felvilágosodott engedelmesség*, mely Isten akaratát látja s azt teszi; *bensőség*, mely Krisztus életét éli; *érzékenység* az isteni behatások iránt; *szociális érzés* embertársaink emelésében s nagyszerű *forma-érzék*, mely túlság az, hogy az élet apró dolgain fennakadjunk és segít, hogy életünknek egyszerű, erkölcsileg szép alakot tudjunk adni.⁶⁶ S azt mondja, amikor Máté evangéliumát olvassa és a két mustár-magról medítál: *az Isten országa, hogy kifejlődjék bennünk, ki kell először is terjesztenünk hitünket értelmi s erkölcsi világunkra, azután gondolkozzunk, érezzünk erősen, de mindig a hit szerint*. Igaza van. Ne a lombik alatt, hanem a hit mécsében gyújtsunk tüzet. Milyen nagyszerű újra, meg újra tudni, mikor emlékünkből idézi, hogy azon időponttól, midőn mélyebb Istenhitre tett szert, mondotta Carlyle: azóta lettem ember! Mert Isten országához *egész ember kell, egész lélek és kitartás.*⁶⁷

Mindezt felfogni és megélni a morális segíti az embert. Mert *a morális nem jog s kánoni forma, hanem a léleknek eleven viszonya az Istenhez, melynél fogva bünt utál, jót akar s Istent szeret!*⁶⁸

Csak ezzel a morálissal lehet felfogni, hogy mi a krisztusi mű és csak ezzel a morálissal lehet megérteni, hogy mi a *krisztusi tan!*

Prohászka Ottokár ezekben: a krisztusi műben s a krisztusi tanban együttesen látja meg *az Isten országának búzamáglát*, amely a lélek-talaj mélyéből nehézfejű kalászt terem, az élet aratnivaló termését. S hozzá teszi: *Az Isten országa bennünk semmi egyéb, mint az élet erkölcsi feladatainak Krisztus szellemében való megoldása*. S ezért beszél így: Mi nem mondjuk jó kereszténynek, aki misére jár, böjtöl, de Krisztus szellemét nem bírja. Mi nem érjük be ájtatossági gyakorlatokkal, szenteltvízzel, skapulárekkel, olvasókkal; *mi krisztusi életet kívánunk.*⁶⁹ Az üres formalizmus, az öröm s a léleknélküli böjtök farizeusi lim-lom; nem tökéletesség.⁷⁰

Tehát krisztusi életet Isten országában, *harmóniát az ellentétek közt*.

És most lássuk, miképpen alkotta meg Prohászka Ottokár nagy szelleme az ellentétek közt a harmóniát. E ragyogó dialektikával megírt s a modern ember evangéliumába való hídverést azonban ne csak élvezzük, de éljük is át, mert eligazítanak mindennapos életünkben feltörő kérdések ezer útvesztőjében, mint azok a fényszórók, amelyek várják az öreg Európa földjén az ismeretlenséget szelő óceánrepülő kutató szemeit.

Prohászka Ottokár e hitvallásában a földre hozta és realizálta az Isten országát. S e credója így szól:

Mi szeretjük az életet s keresünk örök életet; nekünk a lét jó; mi bízunk a gondviselő Istenben, aki vezet és segít az örök boldogságba...

Mi nem mondjuk, hogy az ember az ördögé; hogy csontig-velőig romlott; az apostollal ugyan panaszkodunk a „földi ember” fölött s megsiratjuk a test és lélek közti meghasonlást. De nem tévedünk el vele a reménytelenség éjébe ...

Mi látjuk a rosszat s szenvedünk alatta, de azért nem bizalmatlankodunk a gondviselésben. Kísértéseinkkel szemben, az emberi életnek a világcél alá rendelt voltára s

⁶⁵ P. O.: Rorate coeli! – 47–50. old.

⁶⁶ P. O.: Elmékedések az Evangéliumról. – 35., 36. old. (Vö. Rorate coeli. – 56. old.)

⁶⁷ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 223., 224., 236. old.

⁶⁸ P. O.: A diadalmas világnézet. – 143., 144. old.

⁶⁹ P. O.: A diadalmas világnézet. – 146. old.

⁷⁰ P. O.: A Jordán partjától Táborhegyig. – 94. old.

Krisztus keresztyére tekintünk. Az Isten szelleme nem elkényeztetett gyermekeket van hivatva nevelni, hanem a küzdelemben naggyá lett hősokeket. Szenvedésben tökélesbül az erény.

Mi a fizikai rend mechanizmusába vagyunk beleágyazva s a szükségesség vashengerére rácsöpögtetjük bizalmas imádságunk olaját...

Mi imádkozunk, mert a fizikai rendnek alkotója a morális rendnek is nyitott tág mezőt s a fizikai bajt és szenvedést morális erővel akarja legyőzteni. A mi istentiszteletünk: nem a félelem és rémület, hanem a szeretet és remény ...

A mi imánk gyengéd és erős, mint a szeretet fakadása. Senki sem lesz tőle gyöngye, hanem mindenki erős...

Mi az életet sokoldalúan fogjuk fel s egyéninek tartjuk...

Mi a kultúrának hívei vagyunk, mert az ész haladása természetszerűen teremt kultúrát; de nem lelkesülünk a modern eszményekért, amilyenek gazdagság, hatalom, melyektől a társadalom birtokososztályai gögben és önzésben s a munkásosztályok kínban s nyomorúságban sorvadoznak s elvész az elfogulatlan, derült, jókedvű élet...

Mi szociális lények vagyunk és szeretetünk kiterjed mindenkire...⁷¹

Prohászka Ottokár így hirdet életkedvet a csüggedés, a meghasonlás és robot világában. Nem a boldogokhoz szól, hanem a szenvedőkhöz, hogy az életkedv derüje s a boldogság fája viragozzék ki lelkükben. Az Ideál Krisztus. A szenvedő Krisztus; a megkínzott, a megkorbácsolt, a megtört testű, de szárnyaló lelkű Krisztus.

Prohászka Ottokár a halhatatlanság legnagyobb argumentumát Krisztusban látja. A benne felgyülemlett gigantikus erőben, amely történelmi energiákat sugárzott ki, megváltoztatta a föld képét, új utakat nyitott kultúrának, haladásnak, beleszólt a népek s nemzetek történelmébe, az emberiség életébe. Mártírokat, hősokeket teremtett: a katakombák mélyén, cirkuszi arénákban, misztikus cellákban, királyi trónok bíborán s a tengődés kunyhóiban, a harc mezején, öldöklő csaták tusájában s a közélet porondján. Kínpadon és keresztfán, kerékbetörve és agyonkínözva. Oroszlánok szájában, a nérói örület égő fáklyáiban, a török félhold, börtönök és vérpadok árnyékában.

Képes lehetett-e erre ember: fegyver, hatalom, kincs és gazdagság nélkül?

Kultúra, a filozófia nagyjai és modern hősei bányásszák kétezer év óta paraboláinak tengermélyéből a gyöngyöket. Észnek és filozófiának, kultúrának és civilizációnak, művészetnek és teóriáknak kiapadhatatlan szellemi forrása a názáreti ács egyszerű fia. Farizeusok és írástudók örök bámulata az Élet templomában.

Képes lehetett-e erre ember, aki mint ember szfinx volt, akit a halhatatlanság fuvalma járt át s akiből a halhatatlanság szellője csalt ki hangot, amely lenyűgöz s gondolkodóba ejt, elbűvöl s megragad, mint a tébai szfinx napfelkeltekor?

Nem. Krisztusban egy távoli fény sugárkévéje font koszorút, egy a véges világon kívüleső energia gyűjtött világot, a halhatatlanság öltött testet.

Ne tagadjuk azt, amit érzékeinkkel nem tudunk közvetlen felfogni. Marconi fényt gyűjt a végtelen tenger világán át. Miért ne lehetnénk mi is villanykörték a mindenség végtelen tengerpartján?

Hangok áradnak a levegőben, zene, ének tölti be az energiákban hullámmzó levegőt, de nem halljuk; feltételek kellene hozzá, mint a technika csodálatos vívmánya: a rádió.

Ilyen a szférák zenéje is. Érezkenni nem tudjuk; de azért csodálatos energiák vibrálnak bennünk és körülöttünk. Ami emberi érzékeinken túl van, az még nem jelenti, hogy nincs és nem lehet. Érezzük, de nem érzékeljük. Sejtjük, de nem látjuk. Hisszük, de nem halljuk. Azért van! Mint ahogy rádió nélkül is van ének, zene, energiák titokzatos és csodálatos hullámmzása a térben.

⁷¹ P. O.: A diadalmas világnézet. – „Isten országa”. 142–150. old.

Kereszthalál és mártírvég. Lehet-e ez fanatizmus? Ez több a fanatizmusnál; ez a halhatatlanság hite, ösztönszerű vágy a végenyészet karjaiból az örök élet ölelésébe.

Vágy, akarat és erkölcs érvelnek metafizikában a halhatatlanság mellett; ösztön és tény a természetben; mártírok és aszkéták a történelemben; igazság és boldogság fogalma az emberben.

Emberben, természetben, ösztönben és tényben az örök élet energiái dolgoznak és a história mozdul meg.

A halhatatlanság fogalma ösztönös kivirágzás a primitív, kultúr- és differenciált lélekben egyaránt. A vallás története, az emberi lélek vizsgálata, mint tudomány felel rá.

Csodálatos, hogy a világ minden táján, a vallásos képzelet fogalmainak egymással rokon-kialakulásaival találkozunk. Színes- és fehérbőrűek ezredévek álmát mentették át az öt világrészben, egymásról mit sem tudva. A Szentírás a sárból teremtett Ádámra mutat. Az afrikai zulukafferek főistene: Ukulunkulu is sárból teremtette az embert.

Az Evangélium Krisztusra, a földre szállott istenemberre néz. Az ausztráliai bennszülöttek is hisznek egy istent, aki „hajdan lejött a földre s miután itt hatalmas dolgokat cselekedett, ismét visszament a mennybe”.

Az Ó-szövetségen átzúg a paradicsomi bűnhődés vihara. A kígyó kísértésében Éva megtántorodik s csábítására a „tiltott gyümölcsbe” harapó Ádámmal elbukik. Az ázsiai votjákok hitében Keremet, a gonoszság szelleme az Asszony révén rábírija az Embert, hogy a „tiltott italból” igyanak.

A biblia vízözönről szól s az Ararát-hegyét éneкли, ahol Noé bárkája megfeneklett s a galamb a béke olajágát hozta. Az amerikai alginkin-indiánok mondája szerint is pusztított vízözön, amely a föld legmagasabb csúcsát is elérte s a vízáron hánykolódó csónakból hal bukott a vizek mélyébe – földért.

Ez az ösztön logikája.

És az emberben a végenyészettől való menekülés, az elmúlástól való félelem s az örök életben való hit: az ösztön vágyódása a halhatatlanság után.

Az afrikai feketék: a kameruniak s a tógói négek; az ausztráliai primitívek: Tasmánia már kipusztult őslakói és Szumatra emberevő batakjai; Ázsia népei: a lappok és szamojedek, Amerika őslakói- az indiánok s a Grönlandba szakad eszkimók a primitív lelkek ösztönös hitével hisznek a túlvilági létben, az örök életben, hisznek, mert vágyuk ösztön, a természet parancsa, amely érv a túlvilág mellett, melyet Prohászka Ottokár így kísérelt meg a metafizika bizonyításával igazolni:

*Az emberek szükségképpen vágyódnak egy soha véget nem érő lét után;
már pedig egy ilyen szükségszerű, általános váagnak okvetlenül kell tárggyal bírnia, mely azt kielégítse:*

tehát kell a halál után is élnünk!

A primitív lélekben az ösztön vágyik a halhatatlanság után. A kultúr-lélekben az ösztön vágya már tudatosá lesz s az akaratban nyilvánul. Már nemcsak ösztönével vágyik, de kultúrájával nyert s a világról szerzett benyomásai révén akar is – örök életet.

Ezt mutatja a keleti kultúrnépek kiemelkedő vallási hite Egyiptomban: Isis és Osiris tisztelete, s az Earu vírányaira bebocsátást váró holtak lelkei, akik végső céljukban Osiris-szel egyesülnek. A feltámadás és végítélet gondolatát hirdeti Zaratustra és a perzsa vallás. Az iszlámban s az ind szentírásban: a Védák könyvében is ott ragyog a túlvilági hit. Ezekkel szemben nem lesz megsemmisítő érv a beduin hitetlensége s a buddhizmus Nirvánája. A szenvedésektől való megváltás, a Nirvánában való megnyugvás is az üdvösség vágya. Az élő boldogság helyett, a holt és mozdulatlan merev öröm.

A régi európai vallásokból a halottak lelkeinek szánt római Lemuraliák s a görög Anthesteriák ünnepe, a túlvilági megváltás orpheusi problémája, az ezt követő hellenizmusban felcsillanó újplatonikus bölcsélet, ragyogó felvillanásai az akaratban

megnyilvánuló ösztönszerű vágnak az örök boldogság, az üdvözülés és megváltás, az örök élet után.

A germán walhalla is az örök élet hajléka.

Hát nincs igaza Prohászka Ottokárnak?

Minden ember vágyódik teljes és tökéletes boldogság-után, melyet pedig a földön nem elégíthet ki;

már pedig egy általános és szükségszerű vágnak kell, hogy megfelelő tárgya legyen: tehát kell egy más világnak lenni, melyben ez ösztönünk kielégítést talál

A primitív léleknél több a kultúrlélek s a kultúrlélek emelkedéseit túlszárnyalja a differenciált lélek. Belőle már nemcsak ösztön, nemcsak vágy és akarat, de erkölcsi erők is sugároznak az individuumra.

A végenyészettel szemben a halhatatlanság, a túlvilág s a benne kivirágzó örök élet mellett *a harmadik érvet az erkölcsi törvényből merítjük:*

Az ember erkölcsi törvény alatt áll s tökéletességét csak akkor érheti el, ha e törvénynek mindig s mindenütt s mindenáron engedelmeskedik;

már pedig ez az engedelmesség itt a földön a legkiáltóbb jogtalanságokkal, nélkülözésekkel, sőt az egyénnek teljes tönkrejutásával lehet összekötve s nem érvényesülésre, hanem nyomorúságra vezet:

kell tehát – érvel Prohászka Ottokár – egy más életnek lennie, hol a jó s a szent s a fölséges végleg érvényesül.⁷²

Így lesz az egyén öncél; Prohászka szerint: *ön maga kialakításának és boldogításának célja*. Mert mi a világ, amelyből az egyén van? Az is csak öncél; nézzük akár a hívő, akár a hitetlen szemüvegén át.

A szkeptikus azt mondja: lett önmagából s van önmagáért. Célja nincs, de nem is kutatom; megtudni nem fogom s ha megtudnám, sem hihetnék benne.

Az Evangélium pedig Krisztus szellemére mutat és azt mondja: Isten dicsőségére lett s az Úr dicsőségére van!

A világ öncél: Istenben és önmagában. Ad azonban valóságot s a valóságban igazságot.

Az igazság, mint a tudat küszöbét átlépő emberi fogalom relatív; absztrakció tekintély és tisztelet nélkül. Csak a konkrét valóságban van konkrét igazság. S csak a tekintély és tisztelet az, amely kiemeli előttünk az absztrakciók kódéből.

Az emberi ész gyér világánál csak konkretizált, nem abszolút, csak relatív igazság van. Nagy Frigyes szemében Shakespeare értéktelen komédiás, aki megfertőzte Goethét is, Heine és Tolsztoj Goethében „idiótát”, Nietzsche Ibsenben „tipikus aggszüzet”, Kantban „tudományos dilettánst” látnak.

Az emberi érték-ítélet s az igazság relatív. A konkrét igazságokat az Isten fényessége világítja meg. Mi nem ismerjük a Mindenséget, csak élünk benne s egy kis darabját észleljük és kutatjuk. De mennél inkább valljuk magunkat az Ész emberének, annál kevésbé lehetünk el tekintély és tisztelet s a szabadság szeretete nélkül. A tudás nem egyéb, mint az Észbe vetett hit, az Ész szabadságának felismerése, az Észbe vetett tekintély s az Ész világát körülvevő tisztelet.

Prohászka Ottokár, mikor *a diadalmas világnézetet* úgy akarta szembeállítani az ezt tagadó filozófiák kaotikus rendszereivel, hogy ebből egy hatalmas élőkép, minden argumentumával és történelmi adatával bontakozzék ki a világ eszméinek színpadán, a halhatatlanságról zengett karácsonyesti éneket s a végenyészetről kontemplált grandguignoli borzalmakat.

A kulisszák mindig a história nagy adatai voltak, a statiszták is a história szereplői s a zenekar tagjai a világ hatalmas gondolkodói, futamaik pedig az emberiség lelkén ezer éveken

⁷² P. O.: A diadalmas világnézet. – 153. old.

át elvonuló, hol pusztító eszme sirokkók, bórák s ciklonok, hol termékenyítő langyos tavaszi szellők.

Halhatatlanság ... ez volt az a csillag, amelynek tengelyébe állította be Prohászka Ottokár életét, filozófiáját, tanításait, vágyait, törekvéseit, apostolkodását, mindennapi munkáját. S ennek a csillagnak sugártengelyébe akarta beállítani a mi életútjainkat is.

Nem volt kis dolog ilyesmire gondolni a XX. század anyagiasságba merült világában, még akkor sem, ha arra gondolunk, hogy az Egyház már kétezeréves életével erre tanítja a glóbusz földi vándorait.

Halhatatlanságot hirdetni a mulandó léthez ragaszkodó embernek, aki ideges félelemmel taszít el magától mindent, ami a halálontúli ismeretlenséget érinti, aki a lelki kincseken mosolyog, de mulandó értékekért gyilkolni tud, aki halhatatlanság helyett itt e földön akar berendezkedni kincsei és marhái között egy „örökkétartó” és egyszer csak mégis elfutó életre – merész gondolat. Ha volna valakinek természetfölötti ereje, hogy a halálontúli élet Neith-asszonyának többezeréves lefátyolozottságát a titok meglátására föllebbentse s legalább szemszögnyi nyíláson át betekintést adjon a világ tudósainak abba a bizonyos más világba, de úgy, hogy azok saját pápaszemeiken át pillanthassanak be, akkor talán célt érhetne s apostol lehetne ...

De így?

Halhatatlanságot hirdetni, melynek papírjait a tőzsdén nem lehet jegyezni, halhatatlanságot hirdetni, mely nem jelent biznicsét, csak ígéretet, halhatatlanságot hirdetni, de semmit nem adni belőle lombikba s mikroszkóp alá, s ettől mégis eredményt várni, merész gondolat s nem vezet az emberiség kegyeinek elnyerésére. Merész gondolat s nehéz út, de krisztusi gondolat s az isteni apostolkodás útja!

Prohászka Ottokár a halhatatlanság keresésében és argumentálásában először Szent Pálhoz fordul. *Fölösleges az erény, ha nincs örök élet!* – mondta Szent Pál s Prohászka Ottokár tovább fűzi gondolatláncait s kimondja tételét, melynek minden betűjéhez mi is ragaszkodunk: *a mulandó létben nincs abszolút értéke az erénynek!*

Nincs abszolút értéke az igazságnak sem. A szellemtörténet históriája mutatja a történelem századain keresztül, hogy az egymást követő korok sajátos világnézetükből és tudásuk fényénél, váltakozva hisznek szembenálló ideáloknak s hogy a mulandó létben a vélt igazságok tévedések, a tévedések megint valóságok lesznek. Bábel tornya szakadatlanul épül s mindig összeomlik.

A nyugtalan ember, mint éji pille, mindig kergeti a fényeket. Hol itt, hol ott látja az Eszme tüzét fellobbanni. De mindig fájdalmasan kell éreznie erőtlenséget szárnyainak fájdalmas megperzselődését. Nincs határozott fény, amely felé tartson. A mulandó létben nincs abszolút értéke az Eszméknek sem. *A kultúra házán nagyhangzású cégérek lengnek s lógnak, s mikor csődbe kerül az egyik, kiakasztják a másikat.*⁷³ A mulandóságban csupa csalódás az élet; tekintély és tisztelet elvont fogalmak. S a hit is a csalódások tengerébe visz.

Tisztelet: a halhatatlanság hitével – az erény értelmében, az igazságok valóságában, a létbe oltott fölségekkel szemben s tisztelet az élet megnyilvánulásai s az élet létezéséé iránt, ez abszolút érték, abszolút igazság és abszolút hit. S mert a hit az értelmes élet mozgató energiája, Istenbe és észbe vetett hit egyaránt tiszteletet követel. Különben *tisztelet nélkül egy rosszul hangolt lelkiségbe mégy bele.*⁷⁴

Dante az Infernót járva, a VI. körben azt kérdi:

⁷³ P. O.: Kultúra és terror. Bp. 1918.

⁷⁴ P. O. Pécsi ifjúsági lelki gyakorlatai. 1927. III. 22.

Kikből
 áll a nép: melyet e sírok temetnek
 s melynek fájó nyögése lelkemig tör?
 Megannyi hitetlen, ne állj szóba velük.

S Prohászka felkiált: *Guarda e passa! A hitetlenek kiölik belőled a tiszteletet, azért ne állj velük szóba.*

Prohászka Ottokár Dante remek alkotását, a *Divina Commediát* is, – melyről azt mondja, hogy van olyan mű, mint Giotto tornya, mint az orvietói és a sienai templom homlokzata, vagy a Szent Péter dóm kupolája s van olyan mű, mint Michel Angelo Mózese s Rafael bármelyik Madonnája, vagy a Missa Papae Marcelli, a tiszteletnek carlyle-i égboltja alá állítja. És ezért érdemes tudni, mint vélekedett Dante halhatatlan alkotásáról.⁷⁵

Prohászka Ottokár meglátásában a *Divina Commedia* a tiszteletnek két forrásából táplálkozik. Az egyik a megtisztító és felemelő szeretet felé fordul s e tiszteletből emelkedik ki Beatrice apoteózisa, mert *a Divina Commedia felséges oltár, de az oltár képe Beatrice, és nagyszerű ének, de a vezetősólam is Beatrice*. A másik Krisztus felé fordul s ebből sarjad ki *az élet értelme fölött való nagy eligazítás, az emberiség közös problémájának keresztény megoldása*. S Prohászka Ottokár a tettek nagy embere s a tények nagy csodálója ujjongva állapítja meg, hogy *a poema sacro, mint ahogy Dante nevezi alkotását, nagyszerű tett és mű s fényes alakítás!*

Prohászka Dante művészetének s vele az Isteni színjátéknak három nagyszerű jellegét így foglalja össze: 1. igazi népszerű művészet alakítja; 2. kultúrát hordozó s ihletből, a korszak lelkéből fakad; 3. pokoli s mennyei szenvedélyek lobognak benne. S megállapítja: *a Divina Commedia tiszta, melodikus kifejezése volt a keresztény világnézetnek s a középkori ember eszményiségének*.

A *poema sacro* oly népszerű remekmű – jellemzi tovább Dante halhatatlan alkotását –, mint *egy gót dóm, melyet csak kevesen tudnának megépíteni, de melyben mindnyájan tudnak imádkozni, kik keresztények*. Prohászka Ottokár képekben mindig gazdag, víziós lelke ebben a hasonlatában ragyogtatta meg talán legszebben jellemző erejét.

Prohászka a *Divina Commediában* is elsősorban azt ünnepli, hogy ebben a *poema sacro*-ban van lélek. Hiszen világnézetének diadalmas tétele, hogy *a világ értéke a lélek, az emberi lélek*. A klasszikus világ minden tragédiájánál, Sophokles minden drámájánál, Shakespeare minden szárnyalóan megkomponált tragikumánál előbbre helyezi *a lélek hajótörését*, ami mindennél nagyobb tragédiát s tragikumot jelent. Benne az egyén s az egyén fölséges tudata s a mindenre fényt sugárzó öntudat ereje törik meg. A hajótörött lélek: szolgálélek.

Halála előtt közvetlenül, 1927. március 27-én még azt a tanácsot adta a magyar ifjúságnak: *A világ értéke a lélek; a jobb ember, a tökéletességben kialakuló ember, a Krisztust magából kialakító ember, aki a nagy igazságokat harmonikus egészében áthozza az életbe; az életet fenséges harmóniával megzenésítő ember!*”

S hozzá tette: *Én jobbat nem mondhatok, szebbet nem kívánhatok, semmi múzeumban pompásabbat nem láthatok ... Nem kívánok jobbat: küzdj, higgy, élj!...*

Prohászka Ottokár az emberi boldogságnak és a lelki boldogulásnak legfőbb postulatumát látta e három szó átélésében, mely valósággal az ő szentháromság hite volt: *Higgy az örök s egy Istenben, élj Krisztus példájára s küzdj a Szentlélek megszentelő kegyelméért!* S kiegészítette: *Ismerj törvényt. Ismerj törvényt, de törvényed az Evangélium legyen. Mert nincs más lex és codex, csak az Evangélium!* Ezt kiáltotta örök intelemül azon a szomorú délutánon, az egyetemi templom szöszékén, mikor befejezetlen hatyúdalát elzengte.

⁷⁵ P. O. Akadémiai székfoglaló értekezése. Akadémiai Értesítő. 381–384. és különlenyomat. 1921.

Prohászka Ottokár apostoli életének minden nekifeszülését, akarását és munkáját annak szentelte, hogy világosságot gyűjtsen a sötétségben. Halála előtt tizenkét nappal, még így vallott önmagáról a Mecsek-alján: *Úgy érzem, mintha égő csipkebokor lennék, amely ég, lángol, világít, de soha el nem ég!*

Fények gyűjtogatását hivatásának nézte s arról az örömről, boldogságról, mely jóságos arcáról sugárzott, ha egy-egy lélek londoni-ködén át a komoly lelkiélet halvány sugarát látta átszűrődni, azok tehetnek hitvallást, akik Prohászka gyóntatójuknak nevezhették.

Mindenki lelkében az üres madárfészkek mélységét mérte fel. Érzést keresett, kutatott és sürgetett mindenki lelkében. Krisztusi érzést! Hite volt, hogy *az érzéstől függ, hogy hogyan értékeljük az eszméket s mily tartalommal töltjük ki azokat.*

Az érzések vetülete legyen vallási érzésünk s véssük rá életünkre azt, amire hitünk ösztönöz. Ilyen mindjárt – mutat rá – az Advent. *Az egyházi év adventi szakát állítsuk be egész életünkbe!*

Élet s lélek mind haladni akar. De a haladás rossz utakra téved, ha az ember s ez a modern ember, *a jobb világot csak félig akarja, ha célját alacsonyra akasztja s vágyainak nem ad világfölényes lendületet.* Haladjunk hát tudományban, művészetben s szociális tevékenységben, de haladjunk lelkiekben is. Ez Prohászka Ottokár programja a modern ember számára. *Ne üssük agyon az Istent a világgal, de a világot sem Istennel.* És úgy látja, hogy ezt a lendületes munkát három irányban kötelességünk fokozni: Irányuljon először a *szubjektivizmus túltengései*, másodsor az *érzékiség angolbetegségé* s végül a *lélek megöregedése* ellen.⁷⁶

S gondolkodjunk csak el rajta.

Tisztelet, tekintély, szeretet. Valóban ez vezet el a múlt ködén át a barlanghoz, melyben születik *a szép szeretet anyjától* a kised, szűrő szalma között, szálkás, faragatlan, szögekkel kivert jászolban; a barlanghoz, melynek nincs ajtaja s a csillagfényes éjszaka ellenére is szél muzsikál szájában az éj sötét palástját borítva nyirkos falára. Pedig milyen világosság árad onnan a feketeségbe öltözött világra. Milyen fények és *kilátások a barlang szájából!*⁷⁷

Mintha ez a barlang a hegyek-hegyéről nézne egy terméketlen pusztaságra. Kihunyó pásztortüzek szikráznak az éjbe. Fényüket csak addig látni, míg a betlehemi hajnalcsillag eloszlatja a homályt.

Hiába rakják az Augustusok a rozsét. A tűz ég, de nem világít s ha a nap feljött, melege nem kell senkinek. Az erő, jog és politika lángja csak pislákol.

S hiába égnék Plató gallyai az ész és elmesség éji tüzén. Pattog, szikrát vet, aztán kihuny a sziporkázó gondolatok görögtüze is.

Szegény Kaifás, hiába keresi a parazsat a kihült hamu alatt. Ha fölnézne a hegyek hegyére, hol a nap korongja előlép; rátaposna máglya-rakására; ezek a bíborsugarak úgyis leégetik az Augustusok tógáját...

S előbb hal meg Heródes, minthogy a nap delelné!

S a barlang szájából látni, hogy a messzeségben három hegy olvad össze s mögöttük hegyóriás nyúlik az égbe.

Az egyikről fény árad a hajnal hasadásával a párás, ködös levegőbe. Amott a kereszt árnyéka suhan végig a rögökön. Ezen sugárkéve ömlik el. Mögötte dicsfény övezi az égbenyúló hegyóriást.

Ezek a Tábor, a Golgota s az Olajfák-hegye. Az pedig ott nem álomkép, nem Jákóblétrája; az az Úr Nagy Hegye, s csúcán, mely a csillagkárpit mögé nyúlik, a mennyek királya, az örök élet trónol.

⁷⁶ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 15. old.

⁷⁷ P. O.: Glória in excelsis. – 14. old.

A betlehemi jászol körül új tüzek gyúlnak. Róma, Hellasz és Izrael fiai ingoványok
lidérc-fényét kergetik... Heródes szívében a mulandóság iszonya tobzódik, a pásztorok
lelkében pedig a halhatatlanság csillaga szórja fénysugarát.

Ego sum via, veritas et vita!

Evangélium és szocializmus

Szeretjük az egyént, de nem az imperátori, kevély, ragadozó fajtát, hanem a harmonikus embert, kiből az erény a jósággal, az erő a széplelkűséggel szinte öntudatlanul párosul.

Prohászka Ottokár szociális egyéniségének megértését, gondolom, itt kell keresnünk. Szeretetteljes alakjával, könnyet szárító mosolyával vele is nem az imperátori, kevély, ragadozó fajtának, hanem ezeknek a harmonikus embereknek körében találkozunk.

Ezeket a harmonikus embereket keresi, gyűjti maga köré s gyámolítja az Esztergomi Katolikus Legényegylettől a székesfehérvári szegényekig s ez vezeti a közélet nagy arénájába küzdeni a *harmonikus proletáremberért*, a kevély kapitalizmus s a ragadozó burzsoázia oroslánjaival. Küzd a proletariátusért, a szegényekért, a gyámolítandókért s emberséges bánásmódot, harcol a kapitalizmus, a kizsákmányolás és robot gépmunka ellen, de – az Evangéliumra mutat.

Nem is keresztény-szocializmust, hanem szociális kereszténységet hirdet és követel s nemcsak szóval hirdet, de tettekben valósít meg. S az Evangélium szellemében azt kiáltja: *Az erőnek, a hatalomnak arra kell törekednie, hogy minél több etika s minél kevesebb erőszak legyen a világon!*⁷⁸

S vizsgálja a tudomány görcsövein át a társadalmunkat erjesztő, kórokozó gazdasági s egyéb bacilusokat s a gazdasági s elvi harcokat, melyekről azt írja, hogy az embereket csak elidegenítik egymástól, mert egyikben sincs szeretet s ez irányzatok helytelenségét éles hangon bírálva s elítélve, biztos útra mutat, a szociális kereszténység útjára, mely fölött vezető csillag képében az Evangélium ragyog.

Ez a helyes út. Az elsőség még történelmileg is a kereszténységet illeti, nem azért, mert Krisztus előbb élt, mint akár Marx, s nem azért, mert az Evangéliumban előbb nyilatkozott meg az ember szociális felemelésének vágya, mint akár a történelmi materializmus gazdasági és politikai manifesztációiban, hanem azért, mert logikus, hogy *a kereszténység teremtette meg azokat a föltételeket, melyekből a társadalmi osztálykülönbség letörése lélektanilag keletkezett.*⁷⁹

Ezért követeli, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség fogalmát a történelmi materializmus divatos politikai irányzatai ne akarják önboldogulásuk számára kisajátítani, hiszen az igazi szabadság, az igazi egyenlőség és igazi testvériség gondolatát a Názárethi hozta le a földre. S büszkén hirdeti: *ami minket, mint modern katolikusokat nézeteinkben s törekvéseinkben jellemez, az éppen a társadalmi fejlődésnek jobb s tüzetesebb megértése s alkalmazása.*⁸⁰

Prohászka Ottokár a szabadság, testvériség, egyenlőség programjával, a politika arzenáljainak e szóvirágos jelszavaival szemben a *szabadság, egészség, vagyonosság* bensőséges, lelki kultúrával összekapcsolt fogalmait hangsúlyozza.

Eszembe jut most Carlyle néhány sora s egy nagy igazsága: „Az élet nem valamely ravaszul kigondolt csalás vagy öncsalás: egy nagy igazság az, hogy neked vágyaid, szükségéid vannak: s ezek nem élhetnek, sem nem elégülhetnek ki képzelgésekből, hanem csak tényből.” Prohászka Ottokár isényt látott abban, hogy *szív és ész, ész és kéz, test és lélek* olyan kapcsolatban vannak, amelyek nélkül emberben és társadalomban nem lehetséges kiegyensúlyozott életet feltételezni. Pedig a megelégedett élet előfeltétele a kiegyensúlyozottság. Kiegyensúlyozottság belső világunk s az élet külső körülményei között.

⁷⁸ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 230. old.

⁷⁹ P. O.: Kultúra és terror. – 25. old.

⁸⁰ P. O.: Kultúra és terror. – 86. old.

Kiegyensúlyozottság a gazdasági javak elosztásában, a társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyában, jogokban és kötelességekben. A munka oltalmában és elvégzésében. A haladás programjában is elsőnek ezt az értéket látja meg. Mikor azt mondja, hogy a jövő társadalmi és gazdasági életének eszménye s így minden politikának célja csak az lehet: *a társadalom minden rétegének jobb, emberségesebb kultúrélet biztosítása*, meglátja az ebben mutatkozó nagy értékeket. Egyfelől azt, hogy *ez a program kizárja a megtévesztő indulatok s a fölkavaró társadalmi szenvedélyek frazeológiáját*, a politika szolgálatában a lelkek forradalmasításának könnyű lehetőséget, másrészt, hogy ez a program a modern ember problémáját és vágyait szolgálja; *produktív munkát, biztosítottabb boldogulást, emberhez méltó életet s vagyonosodást ígér és sürget*.

S mert az igazi civilizáció lelki kultúrát is követel az Evangélium világánál, a szociális fejlődést is a keresztény kultúrprogram megvalósítandó feladatának tekinti.

A modern szociális mozgalmakról lehántja a sok sallangot, amelyeket idő, a történelem s gazdasági elméletek s gyakorlati politika akasztott rá. A társadalomból nem homokórát akar csinálni, amelyet a szociális fejlődés jelszavával a gyakorlati politika úgy akar megoldani, hogy felfordítja. Nem a kapitalista világrendet akarja megölni, csak a gazdasági erők és gazdasági javak elosztását akarja egyenletessé tenni. Nem falanszterbe akarja zárni az embert, hanem boldogulást, otthont akar számára biztosítani, mert a végletek mindig antiszociálisak. Az embernek itt is *istengyermeki öntudatát* nézi s ebből a szemszögből ítéli meg a szociális fejlődés lehetőségeit, látja meg a szociális fejlődés lényegét, a keresztény demokráciának rokonszenvezését a szociális törekvésekkel s a mai szociális mozgalmak rokonságát az Evangéliummal.

*Ugyanis a szociális kérdés annál előhaladottabb stádiumban van, annál nehezebb problémákat fejteget – írja –, minél teljesebben fogja fel az embert s minél nagyobb, nemesebb s több jót s jogot akar neki juttatni.*⁸¹

Ezért tartozik bele a szociális fejlődés kérdése a kereszténység kultúrprogramjába, nemcsak mint lehetőség, de mint evangéliumi kötelesség, mert a história még sehol nem hangsúlyozta erőteljesebben és kifejezőbben az egész ember jussát az egész élethez, mint Krisztusban.

S mert a különböző nemzetgazdaságtanok és osztályuralmi elméletek, társadalmi teóriák s tömegmozgalmak mélyén megcsillanó értékek, amelyek bármilyen formában az embernek „nagyobb, nemesebb s több jót s jogot” ígérő teljességét hangsúlyozzák, ott csillognak az Evangélium mélyén is, – lesz *a kereszténység társadalmi ideál!*

Nem Krisztus adott szociális programot. De a krisztusi evangélium teremtette meg valóban a modern ember számára is a szociális kérdések és szociális fejlődés lehetőségeit. A szociális gondolat a kereszténységtől már azért sem lehet idegen, mert amit a politika tudománya és jelszava egyenlőségnek mond, amit jognak keresztel és testvériségnek tisztel, az az Evangélium szárnyaló szelleme és a kereszténység filozófiájának mélysége, csakhogy más nyelven és bensőséges tartalommal: harmónia az életben, ez a *lex divina!*

Harmónia a tőke és a munka, a munkás és munkáltató, a termelés és piac, a kiváltságok és kötelességek között, harmónia az életfeltételek megteremtésében és megadásában, harmónia az államéletben s a világ gazdasági együttműködésében, ez nem politikai tan és gazdasági iskolák elmélete, *csak az is*, ez az evangéliumnak a modern ember nyelvén szóló szelleme.

Állam és államellenes elméletekben nincs ellenkezés a kereszténységgel, mint társadalmi ideállal szemben. Úgy értem: a kereszténység nem szükségszerűen elvetendő lim-lom, a fejlődés béklyója és kerékkötője. Ellenkezőleg. Ha a kereszténység szellemét bele tudjuk vinni az élet követelményeibe, a politikai és gazdasági rendszerek erőcsatornáiba, a szociális fejlődésnek is magas hegyeit győztük le.

⁸¹ P. O.: A diadalmas világnézet. – 210. old.

A morál az élet s a fejlődés biztosítója. S a kereszténység a társadalomban a morál e nagy energiakészlete. A morál minden politikai és gazdasági rendszer alapja, sőt kiindulópontja is.

A politikai és gazdasági tanok nagy nekiiramodása a gazdasági egyenlőtlenség megszüntetése és a gazdasági javak egyenletes elosztása érdekében is morál, mert immorálisnak tartja a tömegek kizsákmányolását.

Proudhon rendszere sem egyéb, ha különösen hangzik is, mint morális anarchia. Midőn az állam szuverenitását s a törvényekkel a törvények szankcióját elveti s az „egyének egymásközti viszonyait csak belső igazságérzetük és a minden szankció nélkül kötött szerződések alapján” szabályozza, nem tesz egyebet, mint az emberbe oltott lelkiismeret és morál törvényére apellál. S ha még az anarchia is, a morális alapján rombol s a morálra épít, miért ellenkeznék a fejlődés bármilyen perspektívájában a kereszténység a társadalmi ideállal?

A kereszténység a legátfogóbb program, az élet legnagyobb kerete, az élet legideálisabb mértéke. A kereszténység kétségkívül lehetett és lehetne minden idők szellemi áramlatainak tengelye, az emberi társadalom berendezkedésének ideális alapja. Benne nincs ellenkezés az élet és a dogmák között, mint a történelmi materializmus dogmái s az emberi élet természetes ösztönei között. Elfér minden államrendszer keretében, sőt bennük hajtó, lendítő, emelő és konzerváló energiává alakul. Miért? Most nem ezt kérdezzük; a történelem felel rá.

De szemben áll két tény: morál meg lehet állam nélkül, mert bennünk van és szankciók nélkül is érvényesülhet, de az állam nem lehet meg morál nélkül. Erre is a történelem válaszol. S mert morál kell s mert a morál kiteljesedése a krisztusi kereszténység, az nem fejlődés, de oktalan zuhanás, ha az államelméletek paragrafusait a kereszténység nyakára hurkoljuk.

S találunk-e bárhol az emberiség s a társadalmak egyetemes érdekeit nézve egymást kizáró ellenkezést történelemben s az újabb kor teóriáiban, állam és kereszténység között? A történelem köztudomású tényeit, a morál alapjáról lesikkadt nemzetek s államok kataklizmáit most ne ismételjük. S ami a teóriákat illeti?

Nos. Kant államelmélete s az egész grotiusi ius gentium iskola, a kereszténységet nem zárja ki, csak nélkülözi; a Stahl-féle teokrácia reá épít s abban nem a kereszténység a hibás, hogy a ius divinum helytelen társadalmi értelmezésével Marx, Engels, Morgan tanításai csak nyernének vele, mert legyőznék egyoldalúságaikat. Walter Ferdinánd államelmélete kísérlet a kereszténységnek, mint társadalmi ideálnak monarchikus megoldására. A magyar Kuncz nemzetállama etikai szervezet s mint ilyen nem nélkülözheti, Spencer szkeptikus képzelgése pedig, mert nélkülözi, reális alakot soha ölteni nem tudó fantasztikus álmodozás, a zsenialitás kórtünete marad.

Mit látunk tehát?

A kereszténység, mint társadalmi ideál keret, amelybe minden kísérlet s a fejlődés minden foka elfér, beletalál: államforma ideokráciával, demokráciával, arisztokráciával s monarchiával; politikai irányzat: abszolutizmus, konzervativizmus, liberalizmus és radikalizmus.

Ez nem azért van, mert a kereszténységnek nincs jellege, hanem azért, mert a kereszténység az, amely rendelkezik azzal az átütő erővel, amely biztosítani tudja az aberrációk tévutai helyett a fejlődés egyenes útját s amely sokoldalúságával az egyoldalúságokat le tudja győzni.

Bluntschli János, az államtudományok svájci származású kiváló német művelője, az államélet politikai irányzatait az ember életéből vett példával világítja meg. S azt mondja: a radikalizmus a gyermek, a liberalizmus az ifjú, a konzervativizmus a férfi s az abszolutizmus az aggastyán.

A világ életének fejlődésében ez fordítva áll. A vénülő föld szekere a radikalizmus útjain nyekereg s a tömeghisztéria küllőin nyikorog. E szekér rúdjának az irányát kell megváltoztatni.

A kereszténység fénye jó sarkcsillag. Csak az a kérdés – s itt találkozunk ismét Prohászka Ottokárral –, *lehet-e, lesz-e a kereszténységből még valamikor társadalmi ideál?*

Mert, ha a kereszténység élő valóság is és szelleme átütő energia is, ezt nem lehet elméletekkel íróasztal mellől megvalósítani s kevés ide jog, nem elég ehhez törvény, írott szó s elmondott malaszt.

S jól látja meg Prohászka Ottokár; ennek *tömegmozgalom a feltétele*. S kételkedve kérdi, *hogy tud-e majd a lelkiség, az Istennel való kapcsolat is tömegmozgalmat indítani s a modern embernek lebilincselő s foglalkoztató élettartalmat nyújtani?*⁸² Valóban. Mert amíg a modern ember pincedűből s tömegszállításairól még csak emberséges javak eléréséért kényszerül küzdeni, ösztöneinek egy karéj kenyér utáni vágyát nem nyergelheti át a másvilág paradicsomi boldogságának elérésére.

Az ég harsonái nem templomba, de gyomrának lázadása az utcára hívja. Gyermeke pusztul s tuberkulotikus szája tej s kenyér után sír. A szeretet gyűlöletté lesz s ez a gyűlölet hajtja az osztályharc barikádjaira. A szakszervezet pedig nemcsak a munka oltalma, hanem *a munka és tőke közti ellentét tézise, az ellentét ébrentartása s ami ebből önkéntelenül folyik, a temperamentum, a gyűlölködés, a harc*.

A gyűlölet és a harc a tömegmozgalmak fanatizáló ereje. A szeretet s a béke, a lemondás és nélkülözés, a világtól való elfordulás és a belső elmélyedés az aszkéta fanatizmusa. A tömegé az éhes száj, az üres gyomor az ökölbe szorított kéz. Égi manna helyett liszté örölt s kenyérré dagasztott búzaszem.

S mily pompás hasonlattal lát bele Prohászka Ottokár a tömegmozgalmak pszichológiájába. Ez, szemben a krisztusi fényesség evangéliumával – az árnyék bibliájának hierarchiája.

A filozófiai alap: a történelmi materializmus s a *hit:* a tömegnek ígért földi édenkert. *Az egyház:* a szakszervezkedés kerete. *Dogmatikája* pedig, *az ördög:* a tőke, a kapitalizmus: *az ősi bűn,* melytől meg kell váltani az emberiséget. S a *Megváltó:* – az osztályharc.

Mit ígérhet ezzel szemben a kereszténység?

Átütő ereje megtöri a fanatizált tömegmozgalmak páncélfalán. Igaza van Prohászka Ottokárnak: A leromlott, otthontalan s föluszított embereknek nincs érzékük lelki kultúra iránt... *Adjatok emberibb, műveltebb s gondtalanabbul élő emberiséget s biztatóbb kilátások nyílnak majd a lelki kultúra térfoglalása előtt!*

Az ne zavarjon meg. – figyelmeztet –, hogy az őskereszténységben megnyilatkozott a tömegmozgalom ereje. Mert ez a mozgalom nélkülözött minden politikai, szociális és gazdasági vonatkozást. A rabszolga nem ura ellen s a megtértek nem az uralkodó hatalom ellen szervezkedtek. *Mert a kereszténység megmozdulása a római kultúra világában kizárólag szellemi mozgalom volt s eszményi irányzat. Igaz, ismeri el, hogy az őskereszténységben sok volt a proletár, de nem azért lettek keresztények, mert proletárok voltak.* A proletármozgalomnak, az emancipáció-vágyának tömegeket mozgató elementáris ereje ismeretlen volt. Nem földi jobb sorsért s földi kenyérért folyt ott a harc. Ez a harc egy *más* jobb sorsért s *más* kenyérért dúlt a megtérők s farizeusok, szaduceusok s a pogány Róma között. S a kereszténység végül mégis megoldotta a földi rabszolgaság csörgő bilincseit, megoldotta anélkül, hogy ezt programjába vette volna és Spartacus módjára küzdött volna érte. Megoldotta a húsba maró s lélekbe vágó láncokat, mert *a kereszténység magába a rabszolgaságba vitte bele a szabadságot!*

⁸² P. O.: Kultúra és terror. – 14. old.

A kereszténység az érzelmi szabadság megteremtője. S az őskereszténység tömegmozgalmat szító forrása a *hit* volt. Prohászka Ottokár csodálatosan éles szemmel látja meg a hitnek a korról való pszichológiai kapcsolatait. Amikor a mai kor megvénhedt és zsákutcába került kultúráját vizsgálja, azt mondja: *az ilyen kimerült világnak van leginkább eszményekre s a legnagyobb idealizmusra szüksége, vegyünk tehát azokat onnan, ahol a legideálisabb s ugyanakkor a legtüzesebb idealizmus él, vegyünk azt a hitből.*⁸³

Így világosodik meg előttünk, hogy miért volt az őskereszténység tömegmozgalmait szító tüze: a *hit*. Aki elolvassa Ferrero nagyszerű művét a világhódító Rómáról s átgondolja a római történelem bukásba hajló és a semmiségbe vesztett büszke ívelését, a végelgyengülésbe esett római kultúrát, a fürdőházakban orgiát ülő erkölcstelenséget, a fékevesztett pretoriánusok és cézárgyilkoló légiók zsarnokságát, az Agrippinák és Messalinák bestialitását, az erkölcsöknek diocletiani kínpadon vergődését, megérti, hogy ennek az eszményeit és ideáljait vesztett, pusztulásnak indult, erkölcsi tartalom nélküli, még pogányoknak is rossz kornak, ennek az elvénhedt, kimerült véres és sártól csatakos világnak, nagy-nagy szüksége volt eszményekre s ideálokra, amely mint diadalmas reakció jelentkezett, a hatalomtól meg nem részegedett s az üldözéstől elcsigázott emberi szívekben. Ez vetett lobot a *hit* tüzeiben.

Ezért akarja Prohászka Ottokár is a *hit* világát meggyújtani a modern kor fiainak lelkében, mert a háború s a háború utáni társadalom s korunk vergődése és kultúránk csődje is eszményeket s ideálokat sürget. S odaszegezi feltételét: *aki idealizmust akar s nagy hitet s tiszta erkölcsöket, az segítse az embert először tisztességes életre, mert nem fér meg a „belső dicsőség” az embertelen életmóddal!*⁸⁴

Ez kell az új kor idealizmusának reális motívuma legyen. S akkor van remény arra, hogy a kereszténység társadalmi ideállá való átalakulásának feltételeit és lehetőségeit meg tudja teremteni. A kor irányzata bizonyos, hogy a kiegyenlítés felé halad. S érdekes, hogy Prohászka Ottokár a világháború vérzivatarának függönyén átlátva a jövőbe, megérzi a népszövetségi gondolat közelségét, amikor azt mondja: *A kiegyenlítés felé haladunk, melyben elismerni s érvényesíteni akarjuk a kisemberek jogait a gazdasági elhelyezkedésben s a kisnemzetek jogait a nagy világmérfőkésben.*⁸⁵

A kereszténység pedig nem szabad föladjon hitét s reményét, de nem szabad, hogy megálljon harcaiban sem. S tényleg, a kereszténység nagy értéke s kétezeresztendő diadalainak titka abban van, hogy világot átfogó szellemével, megjelenése óta sohasem képviselte a tehetetlen vagy tagadó negligációt, ellenkezőleg, mindig frissen fölkészülve s új erőre kapva sietett a különböző korok szellemi irányzatai elé.

Egy vénhedt, érzéseiben eldurvult s eszményeit elvesztett világban indul most ismét útjára a kereszténység. Pontokba szedett programja nincs. Az éj leple Krisztus királyságának hajnalhasadását várja. Nincs ellenmondás ezzel a világ örvénylésében. Az örvény infernális ereje nemcsak lehúzza, de a mélyből néha fel is dob. A termékenyítésre váró, kiszikkadt földnek mindegy, hogy kristálytiszta vizek vagy piszkos vízár mossa végig. A piszok az eltűnik s néha még trágyának jó is. De ott marad a föld kalászt s virágot érlelő erejével. Földanyánk ágya sohasem volt hófehér nászágy. S ha tobzódnak is a gazdasági, politikai és osztályharcok új Nérói és Severusai, s ha a lyoni s viennei véres őskeresztény üldözések új formában, de a régi kegyetlenséggel kísértének is ma Mexikó földjén s a Szovjet rendszerében, a história e megismétlődő törvényéből ne halálos ítéletünket s reményeink pusztulását olvassuk ki. Rossz haruspexek s augurok lennének. Rosszabbak a pusztuló Róma kollégiumánál. Vannak szociális követelések, van osztályharc, vannak modern rabszolgák s orgiákat ülő Cézárók; recsegő kultúra s haláltánc régi bűnök arénájában. Kétezer évvel

⁸³ P. O.: Kultúra és terror. – 33. old.

⁸⁴ P. O.: Kultúra és terror. – 36. old.

⁸⁵ P. O.: Kultúra és terror. – 41. old.

ezelőtt Jézus sem közvetlenül szabadította fel a rabszolgákat s nem a külső hatalom jelvényeivel döntötte porba a tobzódó Rómát s nem közvetlenül teremtett új világalakulást. *Belépésével nem teremtett rögtön új társadalmi szervezetet.*⁸⁶ Pedig hogy mi lett volna a világból, ha nincs kereszténység, azt megálmódni sem lehet s ugyancsak ellenőrizhetetlen, hogy miképpen s mi mindenben érvényesül a keresztény hit és erkölcs befolyása a mai társadalomban, életnézetekben és szokásokban, az érzésekben és hagyományokban s ehhez még bátran hozzáteszem: a különböző nemzetközi, társadalmi, gazdasági, politikai s kulturális törekvések útvesztőjében.⁸⁷

A történelmi materializmus filozófiájából sarjadt pártpolitikai programok minden ember számára a kultúrát is követelik. Azt a kultúrát, amelytől szabad s civilizált lesz az ember. *De igazi harmonikus kultúrát csak akkor kapunk – kiált fel erre Prohászka Ottokár, – ha a civilizációt a lelkivilág kultúrájával kapcsoljuk össze!*

Ez a filozófia s pártpolitika azonban csak a külső világot ismeri s megoldásnak is csak jelszavaiban, de a belső, a lelkivilágról megfelelnek. Prohászka Ottokár a helyes utat választja: *Mi kombinálni szeretnők a külső kultúra követelményeit a belső kultúra igényeivel s azt hirdetjük, hogy e kettő együtt alkotja meg a kultúra programját.*⁸⁸

Miért tolja félre hát akkor a történelmi materializmus filozófiája s a Marx-féle pártpolitika a szociális fejlődés, a kultúra és civilizáció elmélyítésének útjából az Istent, a hitet, a vallást?

Prohászka Ottokár igen jól látja meg, hogy ez nemcsak a materialista filozófia elvhűsége, nemcsak a rossznak és jónak öröktől fogva elvetett ellenkezése, ez több s mélyrehatóbb ezeknél: *ez párthatalmi taktika.*

Prohászka Ottokár ez alatt a vezetők hatalmi kérdését érti, ahol az érdek a hatalom. Az ország s a világ ügyeinek intézésébe való beleszólás, még inkább az ügyek intézése. A párthatalmi taktika ezt szervezi magának, túl minden társadalmi s gazdasági emancipáció programján, amelyet csak gyűlöletre s fanatizmusra szítással tud megteremteni, összetartani s kezében fogni.

Ennek a tömeg erejére támaszkodó hatalomnak pedig vajon, hol kereszteződhetnek számításai?

Hol?

Prohászka Ottokár így válaszol a kérdésre s feleletével találóan világítja meg az internacionálék vallásgyűlölségének indokait.

*Az állam inkább paktál velük, a társadalom kitér útjukból, – nos és az egyház? Itt az ellenség, itt a veszedelem. Ellenség, aki nem verekszik, de aki nagy befolyással lehet a munkásokra. A szülői ház nevelése, az ártatlan kor emlékei, a keresztény szokások, a lélek mélyében pihenő vallási tudatok s vágyak önkéntelen zsongásai, az áldozások, az istentiszteletek, a meghatottságok emlékei mérséklő s józanító befolyást gyakorolnak az elvből nekidühített emberek lelkére. Csökkenthetik a fanatizmust s több szeretetre s nagyobb igazságszolgáltatásra inthetik még az elkeseredetteket is.*⁸⁹

Az evangéliumi szeretet és megértés szellemének megölése megteremti s meg is teremtette a szószeros értelemben vett öldöklő osztályharcot. S erre megint csak fanatizált, gyűlöletre szított, erőszakos embertömeg képes. Ezt az utat követve, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek nyomasztó kérdéseit sohasem fogjuk megoldhatni.

Ide is szeretet s megértés kell. Az erőszak célhoz nem vezet. Osztályuralmak mindig reakciókat eredményeznek. Vajon, ha holnap már, a ma még elnyomott proletariátus uralkodnék, nem találkozna-e még holnap ez a proletár osztályuralom az általa letört

⁸⁶ P. O.: A diadalmas világnézet. – 209. old.

⁸⁷ P. O.: Kultúra és terror. – 102. old.

⁸⁸ P. O.: Kultúra és terror. – 13. old.

⁸⁹ P. O.: Kultúra és terror. – 50. old.

osztályoknak egy olyan szervezetével, amely erőszakos eszközeiben talán még a mai szakszervezkedések s a proletárdiktatúra erőszakosságait is túlszárnyalná?

Milyen jól látja hát meg Prohászka Ottokár a modern szociális kérdés lényegét, mely szerinte abban áll, hogy *a fejlett, magasfokú szabadság megóvása mellett, miképpen lehetne eleven közösséget képeznie a társadalomnak?*⁹⁰

Ezt a kérdést többször felveti. Egy helyütt még élesebben körvonalazza e nagy szociális problémát. *A mi álláspontunk nem a verekedő osztályok egyoldalú s egymást legyűző győzelme, hanem a különféle osztályok igaz, jogos és szimmetrikus elhelyezkedése.*⁹¹

Azt, hogy miképpen történjék meg az átalakulás a kiegyenlítés útján, Prohászka Ottokár sem tudja s nagy önismerettel vallja be, hogy még csak vázolni sem képes. Az azonban bizonyos – írja –, hogy ezt az átalakulást sem az evangélium, sem az egyház, sem a társadalom egymaga megoldani nem lesz képes. Ám, az is bizonyos, hogy az *Evangélium fogja szolgálatni az erkölcsi, ideális elemeket, melyeket a szociális kérdés időnkénti megoldásában érvényesíteni kell; a többi elemet pedig nem az Evangélium, hanem az azon időbeli társadalom szolgáltatja majd.*⁹²

Egyelőre pedig, ami a modern szociális kérdésnek praktikus tennivalóit érinti, azt mondja: teremtsük meg minden ember számára a méltó emberi élet feltételeit azáltal, hogy biztosítsuk az embernek az otthont s ne engedjük azt a háztartások esetleges felborulásával elpusztulni s adjunk időt, mondjuk munkaidőt az önművelődéshez s az önneveléshez, amely által elérhetjük józan és okos vezetés, helyes szociálpolitika s kultúr-misszió teljesítése révén, hogy a vasárnapi lelket be tudjuk vinni a köznapba.⁹³

Igaza van Prohászka Ottokárnak: *Ha embert akarunk nevelni a társadalom teherhordóiból, akkor azoknak ki kell vonulniok a macskazugokból, ki a kályhalyukakból, a párákődös mosókonyhákból, az olajos, maszatos gyárakból, a szürke irodákból, a férces varrodákból napfényre, világosságra, levegőre, az Isten fényes templomába!*

⁹⁰ P. O.: A diadalmas világnézet. – 214. old.

⁹¹ P. O.: Kultúra és terror. – 81. old.

⁹² P. O.: A diadalmas világnézet. – 209. old.

⁹³ P. O.: Kultúra és terror. – 115., 116. old.

„Hungarizmus”

Az emberiség, a fajok s nemzetek héroszi küzdelmeinek megértéséhez vezető utat az erkölcs mutatja. Az erkölcsben, az állati ösztöneitől szabadult embernek a világegyetem teremtményei között jutalmazott talán eme egyetlen kiváltságában találjuk meg az ideálok eléréseért és megvédéséért kifejtett önfeláldozó küzdelmeinek magyarázatát. Hiszen a ma kultúremberétől éppen erkölcsében oly igen lekicsinyelt barbárok megéreztek az erkölcs által reájuk mért kötelességet, hogy életüket is oda kell adniok a maguk képzelt Isteneik és fajuk vérével szerzett földjük, hazájuk megvédéséért. Amit a műveltségben és erkölcsében lesajnált barbárság már felismert, azt a civilizált kultúrlény kezdi megtagadni s a kultúra nevében. Nagyobb erkölcsi erő, több erkölcs volt abban a barbárban, aki életét áldozta igaznak hitt istenéért s megszerzett földjéért, hazájáért, mint a modern kor nagyműveltségű kultúremberében, aki szívesebben áldozza fel életét szeretője kisujjáért, mint hazájáért!

Az erkölcs alapja az Isten és Haza eszméje. Még a primitív ember is keresi e két ideált, megalkotja a maga sajátos isteneit és védi megszerzett s boldogulását biztosító földjét.

Az emberiség fejlődésével az Isten fogalma is tisztább, emelkedettebb lesz, míg végül eljut mai formájához, melyet klasszikusan fejez ki a kereszténység s a vele lényegében azonos zsidó-vallás. Ez a Mózesnek kinyilatkoztató és Krisztusban világot megváltó Isten adta az erkölcsnek azt a fogalmát, amelyet ma is értünk, ha erkölcscről szólunk.

Az erkölcs legelső követelménye az Isten-hit. Az Isten-hit pedig nem más, mint a Sion-hegyi kőtáblákra vésett parancsolatok összessége. A mindenható és mindentudó Istenben való hit, amely a kinyilatkoztatott parancsolatokon nyugszik, pedig azt követeli, hogy Istennek a véges emberi-észt meghaladó bölcsességében is higyjünk, hogy mindannak, amit a világon találunk az Ő rendeléséből, célt és okot tulajdonítsunk.

A természettudományok is bizonyítják a természetnek ok és okozati összefüggését. Az Isten minden alkotásával valami célt is kíván szolgáltatni. S ha az emberiséget fajok és nemzetek szerint egymástól elkülönítette, ha a nemzeteknek egyúttal Hazát is adott, ennek az isteni erkölcs alapján álló embernek erkölcsi kötelessége a Hazát is, amely születésével számára rendeltetett, szeretni, óvni, védeni s ha kell – meghalni érte!

Íme az erkölcs legelső követelményének és fundamentumának, az Isten-hitnek elengedhetetlen tartozéka: – a hazaszeretet eszméje!

Néhány esztendeje már annak, hogy ezt leírtam. S büszkén gondolok rá, hogy Prohászka Ottokár így vélekedett róla: *Ezt a logikát – elfogadom! Csak arra kérem, hogy az Istent mindig húzza alá!*

Isten, vallás, hit – Haza és nemzet, nemzeti érzés Prohászka filozófiájában is összeölelkeztek. *A vallás, nemzeti élet is legyen, – hirdette – s tegyük nemzetivé a keresztény erkölcsöt. Mert a kereszténység ház s a történelem folyamán a nemzetek létük alapjait e ház sziklájához illesztették.*⁹⁴

Prohászka Ottokár pályája elején politikai szerepléseivel egyszerre hangsúlyozta a katolicizmus és a nemzeti gondolat nemzetfenntartó jelentőségét. Nagy csatái az egyházpolitikai harcok idején a múlt század utolsó éveiben a katolikus klérus kimagasló egyéniségét, a katolicizmus s a nemzet egyetemes érdekeiért s a keresztény katolikus közerkölcsökért küzdő harcos és bátor katonáját tükrözik.

Katolicizmus és nacionalizmus egymásraható energiák s Prohászka mindkettőben együttesen látja a közerkölcsök és a családi élet tisztaságának biztosítékát. Az 1892. januári választásokban a katolikus társadalmat Schopper György rozsnyói püspök választási szózata s Prohászka Ottokár katolikus programja irányítja. Prohászka Schopper püspökben látta, mi

⁹⁴ P. O.: Elmélkedések az Evangéliumról. – 718. old. – A Jordán partjától Táborhegyig. – 310. old.

Prohászka Ottokárban látjuk a pogányság sötétjébe fényt árasztó *Epifania csillagát*. E csillag fénye világítja meg szüntelen politikai tevékenységeit. Szakadatlanul ír és dolgozik. Esztergomtól–Vágvecséig, ahol a néppárti programmal fellépett Prohászka Ottokárt nem engedi a Bánffy-féle erőszak a képviselőházba.

Ebben az időszakban alakul ki lelkében a nagy program, melyért sok támadást és gúnyt kellett elviselnie s amelynek védelmében csaknem harmincöt éven át legnagyobb és legnehezebb csatáit vívta: a *hungarizmus*.

Ekkor már a nacionalista gondolat Prohászka Ottokárban nemcsak a katolicizmust kiegészítő s az étellel lépést tartó fogalom, amely szükségképpen egészíti ki azt, hanem önálló program és akarás is.

Érzi és látja, hogy a katolicizmus megerősödése szorosan összefügg magyar földön a nemzeti öntudat megizmosodásával és annak kialakításával. Ezért követel katolikus autonómiát, melyben a közéletre egységes hatóerőként jelenhetik meg a magyar katolicizmus, viszont a nemzeti gondolat is erkölcsi vértetést talál a katolicizmus léleknevelő hatásában s az Egyház szervezett s tekintélyen alapuló hatalmában.

Lelkében egységes és elválaszthatatlan szimbólum a katolikus egyházfő tiarája s a legelső magyar ember koronája. Püspöki beiktatásának lakomáján felköszöntője költői képben festi meg a katolicizmus és a nemzet egymásra ható s egymást kiegészítő nagy jelentőségét. „Az imperium képe a tiara, világraszóló szimbóluma a koronát idézi elém. A magyar koronát, ezt a szent abroncsot, mely bérceket, rónákat, erdőket és virányokat, lelkeket és szíveket fűz egybe, melynek ékkövei könnyeinkben jegecesedtek ki, melynek lapjait szenvedések tűzében zománcoltuk: melynek keresztje századok terhétől görbül s amelynek *tartalma egy nemzet élete, átka pedig egy nemzet szenvedése lehet!*”

Már spirituális korában ettől az átoktól féltette nemzetét.

Nemcsak a katolikus szempontok érvényesítése vezeti az 1868:LIII. t.-c. revíziójának sürgetésében Prohászka Ottokárt. Meglátja, hogy az erkölcsi, társadalmi, de elsősorban *nemzeti kérdés*. Nem azért nacionalista, mert katolikus, hanem, mert katolikus, érzi, hogy a családi élet erkölcsi alapjainak meglazítása, a felvilágosodott szabadelvűség terjeszkedése a nemzeti életerő gyöngülését jelenti. A szabadelvű s liberális gondolkozás bajnokainak foga nem az Egyházra fáj. Az Egyház csak kellemetlen különc volt számukra; nekik a nemzet s az ország kellett.

Most lesz negyven esztendeje, hogy első ízben dolgozza fel nagy figyelmet érdemlő tanulmányában a *katolikus teendőket Magyarországon*. A recepció morális hatásait elemzi s harcra kél „*az új szektával, a szociáldemokráciával*”. Egymásután jelennek meg eszméltetései a nemzetet fenyegető veszedelmekről s e kérdések annyira igazak s azokat annyira az életből vette, hogy azok közel félszázad óta a nemzet legaktuálisabb s ma is létét veszélyeztető problémái.

Prohászka Ottokár már a kilencvenes évek végén máglyát rak s gyújt a magyar Sion hegyén, hogy a nemzet meglássa fényénél s erőt merítsen tűzénél a nemzeti sírásók szörnyű céltudatos munkája ellen.

Figyelmeztet arra, hogy a nemzet gerincét fűrészelgetik, hogy ássák a középosztály sírját s temetik a magyar föld szántóvető, arató népét. S amikor a bankokrácia hatalmát ecseteli, nincs ereje türtöztetni magát s odakiáltja: *Bérbe adott Magyarország!*

Prohászka Ottokárt a történelem igazolta. A közélet nagy arénájában akkor hallatja első ízben erélyesen hangját, amikor az egyházpolitikai harcok már olyan lángot vetettek, hogy a képviselőházban Apponyi Albert gróf az anarchikus egyházpolitikai viszonyokat olyan gyújtó anyagnak nevezte, „amely levegőbe röpítheti a magyar állam konszolidációját.” Prohászka Ottokár ettől a robbanástól féltette nemzetét. Az egyházpolitikai harcok nyomán alakul ki bensejében a *hungarizmus* magva s ez a harc sodorta az antiszemitizmus látszatába is. Pedig Prohászka Ottokár valójában nem volt antiszemita. Csak konzervatív katolikus

lelkével nem tudott beleilleszkedni az emancipációs és recepciós mozgalmak szabadelvű légkörébe s nem tudott alkalmazkodni a zsidóság liberális gondolatvilágához. Az egyházpolitikai harcokban nem a dogmát védte, hanem az életet, nemzetének életét s a liberalizmus mértéktelen térhódítását a nemzet veszteségének vallotta. Szoros kapcsolatot látott az egyház s állam között. *Kilencszázéves alkotmány morzsolódik porrá* – írja Bánffy „politikai martalóckodását” ostorozva –, s megállapítja, hogy *az alávaló alkotmánytíprás előterében a liberalizmus apotheozisa áll*. Prohászka Ottokár nem a zsidósággal, hanem a zsidóság világpolgári gondolat- s érzélemvilágával állott ellenkezésben. Nemzetét még nem tartotta elég erősnek, a kormányhatalom által pedig jobban elnyomottnak, semhogy megért volna már a világpolgáriásodás jelszavának. Benne nem az antiszemitizmus gyűlölsége élt, hanem Széchenyi István magyar-haragvása. A nemzeti tunyaság s a kárhozatos türelem ellensége volt. A zsidóságot a magyarságnál erősebbnek látta. S aggodalma nem az volt, hogy a zsidóság nálunk otthonra talált. Aggodalma a magyar társadalom erőtlensége volt, az, hogy nem hitt abban, hogy a magyarság *gyöngén hódító s asszimiláló erejével legyőzi az évezredek s a magyar határokon túl, az egész világon létező nehézségeket s hogy úgy szívja fel magába a zsidóságot, hogy nyelvi, vallási, történeti s hagyományi különállását megszünteti*.

A szabadelvű, liberális, recepciós és emancipációs politika gyors térhódítására a nemzet, a magyar társadalom még nem volt meggyőződése szerint felkészülve. Korán jött, mint a zsendülést fakasztó korai napsugár, vagy az aratást megelőző jégverés.

A nemzet gerincét alkotó középosztálynak még nem volt ideje megerősödni s nemzeti érzéseiben megizmosodni. S az ellene is irányuló harc készületlenül találta. A földművesség teljesen magára hagyva, minden gazdasági és szociális szervezettség nélkül túrta a földet s a hirtelen fellendült kereskedelem és fejlődésnek indult ipar, az általuk foglalkoztatott városi tömegek nagyszerű anyagot adtak az új szektának: a szociáldemokráciának. Prohászka Ottokár azért félt, mert úgy látta, hogy a középosztálybeli magyar társadalom rovására felnőtt egy diplomát szerzett zsidó intelligencia, mert úgy látta, hogy a magyar föld sorra kerül a zsidó birtokosok és bérlők kezére, mert minden faluban ott látta a zsidó kocsmáros s a munkásvezérek között a felvilágosodott eszméket valló zsidóságot. S ezt nem azért látta bajnak, mert antiszemita volt, hanem azért, mert ítélete szerint a magyarság s a nemzeti öntudat még erőtlen volt ahhoz, hogy asszimilálni tudja a zsidóságot.

Amikor negyedszázad múlva, az októberi őszirozsás forradalom előestéjén félreveri a harangot s a nemzet figyelmét felhívja a nemzeti érzést ernyesztő közszellem terjedésére s félreértésen alapuló támadások érik „antiszemitizmusa” miatt, igazságának tudatában vág támadóinak szeme közé és szögezi le: *Teljes félreismerése a helyzetnek, hogy itt antiszemitizmusról vádaskodnak!* S rövidesen kifejti programját, amelyről azt mondja: *ez nem antiszemitizmus, hanem Hungarizmus!*

S valóban, Prohászka Ottokár hitvallásában kibontakozik az Újmagyarország politikai programja, az út, amelyen a nemzet elfelejtett menni, de amelyre vissza kell térjen. *Hungarizmus alatt a keresztény magyarság védelmének, szervezésének munkáját értem*. A magyar népet – írja –, a falvak, a magyar vidékek gazdálkodó ezreit is meg kell szervezni, talpra kell állítani, mint a munkásokat, vagy bármely más osztályt, mely a maga érdekeinek védelmére gazdasági alapon szervezkedett. A falusi apátiából, senyvedésből fel kell rázni az embereket. Az intelligenciát, a középosztályt, hasonlólag az élet feltételeihez kell segíteni. A keresztény ifjúságot nevelni s őt a megillető pályákhoz juttatni.

Prohászka Ottokár hungarizmusa nem jelentett mást, csak a helyes birtokpolitikát a föld népe érdekében, a helyes szociálpolitikát a dolgozó tömegek javára s a helyes társadalompolitikát a magyar középosztály megmentésére.

Azt el kell ismerni, hogy Prohászka Ottokárt a harci tűz néha elragadta. De abból a feltevésből indult ki, hogy a zsidóság, amely fajiságának kiemelkedő bélyegeit a világ minden részén érvényesítette, érvényesíti a magyar közéletben is, gazdasági, politikai,

kulturális és nyelvi vonatkozásban egyaránt. S ez a magyarság faji és nemzeti jellegének rovására történik. Ha tehát a magyarság meg akarja védeni faji jellegét és nemzeti karakterét, szüksége van bizonyos program megvalósítására. Ez a program volt a *Hungarizmus*. S hogy ez mennyire nem akart gyűlölködő antiszemitizmus lenni, igazolja, hogy maga Prohászka Ottokár is a zsidósággal karöltve akarta ezt megvalósítani. Programul hirdette: *rá akarjuk segíteni a jóakarató és nemzeti érzésű zsidóságot a nemzeti keresztény társadalomban való összeforrásra*.

A história távlatában Prohászka Ottokár hungarizmusa felszabadult az antiszemitizmus oktalan vádjá alól. Nem is lehetett az, hiszen, ha programját megfordítjuk s azt mondjuk, hogy a zsidóság küzd kulturális fegyverekkel megsemmisítése s jogtalan háttérbeszorítása ellen s ezért a zsidóságot nemzetellenesnek vagy éppen hazaárulónak bélyegeznők, éppen ilyen igazságtalanságot követnénk el. Prohászka Ottokár programja természetes megmozdulás volt a nemzeti karakter s a magyarság faji jellegének megóvása érdekében. Probléma volt, nem vallási, hanem faji, mint a kisebbségi kérdés bárhol, a politikai és gazdasági élet hegemoniájáért. Ezt a hungarizmusával megsértett zsidóság, a megvívott nagy csaták után, be is látta.

Ennek igazolására Prohászka Ottokár egyik elmélyedő életrajzírója⁹⁵ találóan idézi a liberális sajtó egyik jelentős orgánumát.

„Kihez lehet ezt a páratlan embert, ezt a nagy és hódító papot hasonlítani, hogy rendbeszedhessük azt a hatást, melyet mi reánk – távol szemlélőkre – tesz, hogy összegezhessek azokat az érzéseket, melyekkel tiszta alakját nézzük?

Senkihez sem lehet hasonlítani. A régi sablon ezzel az emberrel, ezzel a pappal szemben értéktelen, hatástalan és alkalmazhatatlan. Prohászka Ottokár nem hasonlít az európai politikát csináló nagy francia püspökökhöz, de nem hasonlít a selyemruhás kis francia abbékhöz sem, nem hasonlít a kultúrharc kemény német püspökeihez sem és nem hasonlít ahhoz a nagy emberhez sem, akihez szeretik hasonlítani: Pázmány Péterhez. Mindegyikből van benne valami, de ő egyik sem. Egészen más, egészen új, egészen különös, példátlanul hódító papi ember és magával ragadó emberi jelenség. A legdemokratikusabb tartalom a legarisztokratikusabb formák közt; nagyszerű tudás, melynek jelentkezése mindig csillogóan művészi, rajongás, amely mégis türelmet hirdet; türelem, melynek térítő ereje százszor nagyobb, mint a türelmessége, ezekből az elemekből nagyon szegényesen talán meg lehet rajzolni profilját.

Előtte nem volt még ilyen pap, de ha sok ilyen jön utána, akkor az Egyház, különösen itt Magyarországon, olyan diadalokat fog megérni, amilyenekről bölcsességünk álmodni sem tudott. Mert a hitnek, az igazságnak, a szónak is van nagy varázsa, de legnagyobb varázsa az embernek van, – a hegyi beszéd Zebedeus fiainak ajkáról nem lett volna az, ami Jézus ajkáról volt, azért lett a legfényesebb műremekké, mert Jézus élete is a legcsodálatosabb műremek volt.

Prohászka Ottokár élete is olyan, mint egy csodálatos művészi alkotás; sehol sem érez benne ingadozást, zavart és hibát a néző; a szó, az igazság, a hitvallás: egészen az ember; a kételkedés és gyanakvás sehol sem tudja kikezdeni, még a legolcsóbb, de legtermészetesebb és leghathatósabb kifogás feszítővása is lepattan ennek a nemes alaknak az ércpáncéljáról; neki el lehet hinni, hogy emberi meggyőződése tökéletesen egyeznek papi kötelességeivel, éppen azért, mert az élete olyan, mint egy művészi alkotás és mert annak az ércpáncélnak, amely sebezhetetlenné teszi, szépség a neve.”

Ha így jellemezte s így ünnepelte Prohászka Ottokárt, legnagyobb ellenfelét a liberális világnézet sajtójában, ma már elhithetjük, hogy valóban távol állott tőle minden frázisba s gyűlöletbe fulladó antiszemitizmus. Prohászka Ottokár hungarizmusa nem a zsidóság ellen

⁹⁵ Némethy Ernő.

szólt, hanem a magyarság érdekében harcot hirdetve a magyar halál ellen,⁹⁶ a bűnök és bűnösök likvidálását követelte.

Mert a magyarság a forradalmakat megelőző szellemi életének utolsó négy évtizedében helyrehozhatatlan bűnöket halmozott. Talán azért, mert hol bekötötték a szemét, hol lekötötték a kezét. Soha sem nemzeti öncélúsága, hanem a nemzeti szellemtől idegen s importált gondolatok jegyében fogant érdekek titkos hatalma érvényesült.

Prohászka Ottokár érezte, hogy *vulkanikus erők mozdulnak meg*, hogy van itt egy élet, amely feleletet sürget, melyet úgy keresünk, akár a béna a mankóját, az eltévedt a világosságot. S nem tudtuk, mit kérdezzünk inkább: *virrad-e még?* vagy – *virrad-e már?*

Prohászka Ottokár látta, hogy éjszaka van, fekete, sötét, vésztló éjszaka. S azt is bizonyosra vette, hogy valaminek történni kell, mert ez az élet törvénye. S nekünk is tenni kell valamit, mert vannak éjszakák, amikor bűn aludni s nem szabad álmodni.

Hungarizmusának alapvető tétele volt: a nemzeti újjáépítés nagy munkájába csak úgy kezdhetünk, ha ismerjük nemzeti összeomlásunk okait. A bűnöket, amelyek ezeréves pilléreket fűrészeltek el s halálos ágyához szögezték a XX. század magyarságát. Trianonhoz az út a nemzetiségi kérdés, a forradalmak s egy nemzetközi szellemszövetség bűnös manipulációján át vezetett. A *hungarizmus* fényzője ezt az utat világította meg.

A világháború befejeztével sokan vetették Prohászka Ottokár szemére azt is, hogy elfordult a legitimizmus gondolatától. Ez is oktalan vád volt! Prohászka Ottokár csak világosan látta, hogy Trianont a magyar történelem talán soha nem jegyzi fel lapjaira, ha a ballplatzai politika nem játszik bele a magyar históriába. Ha a nemzet öncélúságának élhetett volna egy független nemzeti királyság jogarával, amikor dinasztikus érdekek szolgálatában nem játsszák ki egymás ellen a nemzetiségeket, a magyarság megoldhatta volna a nemzetiségi kérdést.

Prohászka Ottokár támadta sokat és erősen a liberalizmus megmozdulását. Támadta, mert az Egyház katonája s a nemzet aggódó fia észrevette, hogy a Bánffy-féle erőszakos és rövidlátó, dobbal verebet fogó nemzetiségi politika baklövéseit mint használja fel a hajnalodó liberalizmus és szabadelvű gondolkodás az egyházpolitikai harcok javára. Hite volt, hogy ekkor inficiálták a magyarságot, hogy ez is segítette letörni ellenálló erejét, hogy ez is a forradalom útja volt s hogy ezek nélkül talán forradalom sincs, mely kossuthi álarccal csalja magához a jobbhitűeket is, hogy az utca söpredékével uralomra segítse egy nemzetközi szellemszövetség nemzetiségekkel összelelkezett ágaturáját.

A nemzetnek a kiegyezést követő állandó függetlenségi és alkotmányjogi harcai, melyek minden erejét és figyelmét lekötötték, csak növelték a halmozott bűnöket és mulasztásokat. Emellett a Kossuthot emlegető függetlenségi jelszó a legalkalmasabb volt a destrukció földalatti munkájának leplezésére, a haladás jelszava a nemzeti erők ernyesztésére s a nemzeti kultúra észrevétlen kútmérgezésére. A demagógia pedig a nemzetiségi lazítások és osztályvizgatások mellett rekedtre kiabálta magát titkos gyűléseken, falusi kocsmákban s parlamentben: Magyar fiúk német szóra véreznek!

És jöttek a parlamenti szócsaták, koalíciók, pártalakulások, politikai platformok, audienciák, tobzódott a világháború s jött 1918, s az itthoni hajbókoló harcok és kint a véres rohamok lidércében kifáradt, megnyugvást kereső magyar társadalom nem vette észre, hogy míg „a magyar fiúk német szóra véreztek”, a destrukció demagógiája tovább dolgozott földalatt és földfelett és nem történt semmi, csak végzetes bűnök és mulasztások, a nemzetiségi, szociális, kereskedelem-, agrár-, kultúr- és társadalompolitika terén.

S a szervezetlen magyar társadalom egyszer csak arra ébredt, hogy egy mérges pók elszakíthatatlan hálójába került. Korszerű reformok ezer követeléssel lepték meg. De már

⁹⁶ P. O.: *Harc a magyar halál ellen*. A Cél. 1923. május.

akkor béna és tehetetlen volt. Csak amputált hősei voltak s önmaga is csak egy csonka törzs volt.

Prohászka Ottokár ekkor kiáltotta bele, mint a nemzet apostola a magyar közéletbe a maga *hungarizmusát*. Gáncs és támadás nem állt meg, nem értették meg s a magyar társadalom nem követte elég nyomatékkal az apostoli vátesz aggodó figyelmeztetését. Pedig az ország akkor már a vezérek játékasztalára került, ahol a legnagyobb tétben a kártyaszenvedély szomorú grófi rabja játszott, háta mögött az emberszeretet, humanizmus, világbéke jelszavaival a zsákmányra s a nemzet aranyaira éhes kibicsereggel.

A nemtörődömség, a gyávaság, a megalkuvás, a hiszékenység, az érdekkeresés és árulás orgiáját ülte a szervezetlen társadalomban, és túrta, hogy a nemzetiségi vidékeken lazítás, szociális téren a tehetetlenség, az ipar és kereskedelem terén a kapzsiság, uzsora és hadiszállítás, a föld nincstelenjei s a gyárak és műhelyek munkásai között az izgatás, a művészetekben, irodalomban és sajtóban a nemzet- és lélekirtás és frontbomlasztás büntetlenül tobzódjék, pusztítva földjét, ezersztendős természetét és kincsét a teremtő magyar Géniusznak.

A magyarság bekövetkezett tragédiájának ez volt szörnyű expozíciója.

Prohászka Ottokár ezért verte félre a harangot s hívta hungarizmusával Angelusra a magyar társadalmat.

Számára *az imádkozó egyháznál az imával dolgozó egyház volt kedvesebb*. Hungarizmusa is nem a múlt dicsőségén méltázó, hanem az életben s az élet feszülő kérdéseiben benső lelkülettel dolgozó hitvallás volt. Munkát sürgetett, munkát a múlt bűneinek likvidálására s a nemzetépítő munka magasztos hivatására. Hirdeti, hogy likvidálni kell a magyar közéletet mérgező demagóg jelszavakat, számúzni a nemtörődömséget, a gyávaságot, a megalkuvást, a hiszékenységet, az érdekkeresést, a széthúzást, a letargiát, nemzeti boldogulásunk e hétfejú sárkányát. Hirdeti, hogy ki kell irtani a kútmérgezőket és árulókat, pusztítani a kishitűeket és nyakonvágni az „*alvó pimaszt*”, hogy felébredjen.

Prohászka Ottokár érezte, hogy a magyar közélet is templom, ahol áldozni kell a Haza oltárán és vigyázni a nemzet lelkét kifejező örökmécsek tüzeire; templom, ezeréves sarkokkal, kövekkel, amelynek kellenek hogy áldozatos szívű papjai legyenek, tűzesszavú prédikátorai, csengettyűs ministránsai és dolgozó, imádkozó hívői. Hogy kell a csipkés mennyezetre szegzett magasba lendülő tekintet, áldozat a Haza oltárán, tisztaság: a közéletben, kell a felebaráti szeretet: a szociális gondolkodás, lelkiismeret, program és akarás!

Prohászka Ottokár az ősi királyi városból szétnézett. S úgy érezhette, hogy a porladó királyi csontok megmozdultak a kripták mélyén. Az *ideál, gladiusz és géniusz* hőse romokat látott s azt, hogy a teremtés géniuszát megölte a pusztulás fekete angyala. 1918 húsvétján Judások siettek a nemzet utolsó vacsorájára.

Nem véres kardot küld az ősi városból, hanem az élet valóságába, az élet vérébe mártott tollal írt írást. A hungarizmus programját.

Amire pályája elején figyelmeztetett, a nemzet gerincének: a magyar föld munkásainak, a magyar falu pusztulásának s a középosztály elsorvadásának, a *bérbeadott Magyarország* problémájának kérdőjelére visszatér.

Mert látja, hogy a magyar közélet templomában ott áll a nemzet társadalma. Az egyik oldalon a föld nincstelenjei, a mezőgazdasági cselédek és munkások, az eladósodott, a bankokráciának, a közvetítő kereskedelemnek kiszolgáltatott törpe- és középbirtokosok; a pusztuló magyar mezőgazdaság munkásai; a tengődő, adókkal sújtott kiskereskedelem a privilegizált kartelek halálgyűrűjében; a munkátlanok és ipari ínségesek ezrei és a nemzeti társadalom gerince: a középosztály, a tisztviselők, ezek a halkszavú mártírok. És ott áll a halálraítélt nemzedék, a jövő nemzedéke, reményvesztett jövővel és siralmas múlttal.

S a másik oldalon a fényesen kivilágított szentélyben a csillogó gög és jólét, hadigazdagság és spekuláció, amely olyan, mint a szegények templomában – hová egyszerű

reverenda vagy baráti csuha kell – a hermelin, a bíbornoki kalap és püspöki süveg, a nehéz aranyláncok és drágaköves keresztek s gyűrűk volnának.

Prohászka Ottokár, az Élet aranyszájú püspöke, isteni küldetéssel prédikált ebben a templomban. Csak egy célja volt: a keresztény Magyarország felépítése és megerősítése. Munkába indulás, pusztító szélvész, fergeteg s vihar után a keresztény egyházak s a magyar társadalom összefogásával. Mert Prohászka Ottokárnak nemcsak katolikus, de hungarista lelkéből is törtek elő ezek a szavak: *Szeretném, ha Pannonhalma és Debrecen között a szeretet szivárványhídja húzódnék, amelyen a megértés angyalai járnának s ez a híd egy új délkör lenne, egy új magyar meridián!*